

Economisch-Statistische Berichten

De Nederlandse vakbeweging

★

Ir P. F. S. Otten

Conclusies uit de
Vierde Industrialisatienota

★

Dr G. A. Kohnstamm

De Vierde Industrialisatienota

★

Dr H. A. H. Kranenburg

Kartellering en P.B.O.

★

De Economische Week te Brugge

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

38e JAARGANG

No 1875

WOENSDAG 6 MEI 1953

KAS-ASSOCIATIËN V.

SPIJSTRAAT 172, AMSTERDAM-C

BETALEN • BEWAREN • BEHEREN

Voorschotten op effecten en
schatkistpromessen

EERSTE NEDERLANDSCHE

Verzekering-Mij. op het Leven en tegen Invaliditeit N.V.

Aanpassing van ondernemingspensioen-
en spaarfondsen aan de
NIEUWE WETTELIJKE BEPALINGEN

Kantoor: Bellevuestraat 2, Dordrecht, Telefoon 01850-5345

Tijdschriften, die Uw inzicht verdiepen!

**NEW
TIMES**

is gewijd aan de
buitenlandse politiek
van de Sowjet-Unie
en andere landen.

Het bevat bijdragen van vooraan-
staande Sowjet-geleerden,
schrijvers, journalisten en andere
vertegenwoordigers van
het openbare leven.
Verkrijgbaar in Frans, Duits,
Engels en Russisch.

Losse nummers f 0.25,
per 3 mnd. f. 2.50

NEWS

verschijnt iedere
14 dagen in de
Engelse taal. Het geeft
een overzicht van de

gebeurtenissen in de wereld en
houdt zich in het bijzonder bezig
met de verhouding van de
Sowjet-Unie tot Amerika, Engeland
en andere landen. Het bevat
toonaangevende artikelen op
gebied van economie, kunst en
wetenschap. Geïllustreerd.

Hoofdredacteur Prof. E. Kosminsky.

Losse nummers f. 0.25,
per Jaar f. 5.-

Studenten op vertoon van
collegekaart 50% korting

Boekhandel **Pegasus**

Leidsestraat 25, Amsterdam
Giro 173127

R. MEES & ZONEN

A° 1720

BANKIERS & ASSURANTIE-MAKELAARS

ROTTERDAM

AMSTERDAM - 'S-GRAVENHAGE
DELFT - SCHIEDAM - VLAARDINGEN

H. BRONS Jr

MAKELAAR IN ASSURANTIËN.

TELEFOON 11 19 80
(3 LIJNEN)

EENDRACHTSWEG 11
ROTTERDAM

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: *Pieter de Hoochweg 122, Rotterdam-W.
Telefoon 38040. Giro 8408.*

Bankiers: *R. Mees en Zoonen, Rotterdam.*

Redactie-adres voor België: *Seminarie voor Gespecialiseerde
Economie, 14, Universiteitstraat, Gent.*

Abonnementen: *Pieter de Hoochweg 122, Rotterdam-W.*

Abonnementsprijs, *franco per post, voor Nederland en de
Uniegebieden en Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f 26,—,
overige landen f 28,— per jaar. Abonnementen kunnen
ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per
ultimo van het kalenderjaar.*

Losse nummers 75 cts.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor West-
zeedijk, Rotterdam-W.

Advertenties. *Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de Koninklijke Nederlandsche Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam. (Telefoon
69300, toestel 1 of 3).*

Advertentie-tarief *f 0,30 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.*

De Nederlandse vakbeweging

„Al valt na rijpe overweging 't alleszins te betwijfelen, of de *verenigingen tot werkstaking* (trade unions) en de werkstakingen (strikes, grèves) zelve een gunstige invloed hebben op het lot der arbeidende klassen en op het welzijn der maatschappelijke...”. Wij hebben in deze uitspraak uit de Memorie van Toelichting bij het in 1872 verdedigde wetsontwerp tot opheffing van het coalitieverbod ge-licht uit het werk, dat de heer M. Ruppert aan de Nederlandse vakbeweging ¹⁾ wijdde, omdat het de historische uitgangsstelling kostelijk typeert.

De onwennigheid spreekt uit de bijvoeging der buitenlandse termen, de onzekerheid over het maatschappelijk gevolg voor de ingewijde in het nota's schrijven juist uit het „na rijpe overweging”. Het boeiendst van al is toch de vertaling van „trade unions”, die wij cursiveerden: verenigingen tot werkstaking; in Nederland althans doet dit verouderd aan.

Hoe zijn de lichamen, die eens zo werden gekenmerkt, geworden tot maatschappelijke instellingen, welke aanwezigheid thans evenzeer vanzelf schijnt te spreken als het bestaan van een centrale bank? De lezer, die zich deze vraag stelt, loopt de kans te bemerken, hoezeer hij de vakbeweging reeds als een gegeven blijkt te aanvaarden; hij weet zichzelf slechts een vaag antwoord te geven, omdat hij geen genetisch probleem meer zag.

Het vinden van een geschiedkundig probleem is zeer gemakkelijk. De heer Ruppert heeft kans gezien in twee deeltjes de befaamde algemeen geïnteresseerde lezer over een aantal problemen duidelijk en rechtlijnig te vertellen, wat er gebeurd is, hoe het gebeurd is en hoe het nu staat. Zijn deeltjes bevatten veel inlichtingen over de omvang van de diverse vakverenigingen en hun werk, alsmede de financiële toediening, die ik en een model van institutionele geschiedschrijving van het voorlichtende type beschouw. Bovendien doorstaat het boek een uiterst subjectieve proef, welke men m.i. mag aanleggen aan boeken, die men niet als vakman leest: men legt het niet uit de hand.

Het is een institutioneel boek. De toestand van de arbeidende klasse aan het einde der negentiende eeuw wordt geschetst, dan het ontstaan van de programma's uit sociale ellende en sociale beweging. In drie af-

zonderlijke hoofdstukken komen aan de beurt: N.V.V., C.N.V. en K.A.B. (resp. 50, 30, 50 bladzijden) met een afronding over de kleinere vakcentralen. Het tweede deel bespreekt de vragen, waarvoor de zo gegroeide vakvereniging staat en de instrumenten, waarover zij beschikt. Ook dit is beschrijvend gehouden; het befaamde curvenarsaal van de economie, die de strijdkrachten van het bilateraal monopolie brengt, zal men niet aan treffen. Wel zal men in staat zijn te begrijpen, waar de problemen liggen, die de werkelijkheid stelt, zoals het contact tussen leiding en leden. Schrijver kiest voor de leiding uit de leden voortgekomen, die naar beide zijden durft te zeggen, waar het op staat. Zonder de gemeenschappelijkheid van diepste levensovertuiging tussen leiding en leden „wordt de vakbeweging op haar best een mechaniek tegen loonsverlaging en voor loonsverhoging”.

Zou er bij zoveel zoets geen zuur zijn? Wat bleef dan van het geijkte recept der recensenten? Er is inderdaad een probleem, dat der gevolgde methode bij het staan tegenover waarde-oordelen. De schrijver heeft zijn levenswerk liggen in het Christelijk Nationaal Vakverbond; hij stelt dat zelf ronduit en vreest derhalve, bij alle precisie, gebrek aan objectiviteit. Om deze blaam te voorkomen, laat hij de stem uit het andere kamp aan het woord, die, naar zijn mening, opvatting en programma daar het zuiverst heeft weergegeven. Zo ontstaat een salvo van meningen. Is men nu tegenover de lezer objectief wanneer men deze mening houdwer op hem afschiet? Ongetwijfeld, als het werkelijk boudweg gebeurt, maar dan moet het bij een bronnenpublicatie blijven. Ik kan het de heer Ruppert niet kwalijk nemen, dat de kilheid door gloed wordt vervangen, zodra de Protestants Christelijke vakbeweging zijn pen bezielt, maar ik kan me wel voorstellen, dat met name de moderne vakbeweging gaarne iets van die gloed had meegekregen.

Sneller leerde ons, dat de volledig objectieve historischrijver niet kan worden gevonden en dat een man het recht van zijn mening heeft, op voorwaarde, dat hij de mening van anderen niet moedwillig vertrappt. Daaraan leidt de heer Ruppert zich gehouden: hij heeft een rijp, en men mag zeggen, een wijs boek geschreven.

H. W. L.

INHOUD

	Blz.		Blz.
De Nederlandse vakbeweging, door Prof. H. W. Lambers	343	Internationale notities:	
Conclusies uit de Vierde Industrialisatienota, door Ir P. F. S. Otten	345	De Economische Week te Brugge, door Prof. Dr J. Tinbergen	356
Kanttekeningen bij de Vierde Industrialisatienota, door Dr G. A. Kohnstamm	349	Aantekening:	
Kartellering en Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie, door Dr H. A. H. Kranenburg	353	Het jaarverslag 1952 van De Nederlandsche Bank, door Drs J. C. Brezet	357
		Geld- en kapitaalmarkt, door Drs J. C. Brezet ..	359
		Statistiek:	
		Gecombineerde maandstaat van de grote banken in Nederland	359

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; H. W. Lambers; J. Tinbergen; F. de Vries; C. van den Berg (secretaris). Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Assistent-redacteur: J. H. Zoon.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. Vlerick.

DE ARTIKELN VAN DEZE WEEK

Ir P. F. S. OTTEN, Conclusies uit de Vierde Industrialisatienota.

De industrialisatie zal mislukken indien men er niet in slaagt de export voortdurend belangrijk op te voeren. Het grootste deel van de additionele uitvoer zal van industriële aard moeten zijn. Er bestaat alleszins aanleiding toe de export bijzondere steun te verlenen, daar de afzet in het buitenland veel moeilijker is dan die in het binnenland. Een bijzondere stimulering van de export is niet alleen van belang voor de exportbedrijven. Een sterke uitbreiding van de uitvoer is een levensbelang voor de gehele Nederlandse samenleving, waarvan ook ondernemers en arbeiders in de bedrijven die alleen of hoofdzakelijk produceren voor de binnenlandse markt deel uitmaken. De industrialisatie kan behalve door het stagneren van de export ook mislukken door moeilijkheden bij de financiering. Behalve een uitbreiding van de creditverlening door de Middenstandsbank onder garantie van de Staat, wordt een wetsontwerp aangekondigd betreffende de stichting van een garantiefonds van f 100 mln. Met behulp van dit fonds wil men financieringsmaatschappijen in de gelegenheid stellen risico mijdende middelen op de kapitaalmarkt op te nemen om deze middelen vervolgens risico dragend in industriële ondernemingen uit te zetten. Mocht het aanbod van risico mijdend kapitaal inderdaad overvloedig blijken te zijn, dan lijkt het zeer waarschijnlijk dat genoemd bedrag in staat zal zijn de schaarste aan risico dragend kapitaal in beduidende mate te verminderen. De invloed van de aangekondigde belastingverlagingen op de liquiditeitspositie van het bedrijfsleven zal waarschijnlijk verre worden overtroffen door een daling van de winsten. Volgens schrijver is er alle reden om zich ernstig te beraden over de vraag, of bij de huidige nivelleringspolitiek niet de voorwaarden voor een goed functioneren van de ondernemingswijze georganiseerde productie ontbreken en onverminderde handhaving van de nivellering niet tot grote werkloosheid en aldus tot een vermindering van de welvaart in alle lagen van de samenleving moet leiden.

Dr G. A. KOHNSTAMM, Kanttekeningen bij de Vierde Industrialisatienota.

De Vierde Industrialisatienota levert weinig verrassende nieuwe gezichtspunten op. Zo lang zich geen grote wijzigingen in het bevolkingsverloop van Nederland voordoen, is het grondthema der industrialisatienota's nu en in de toekomst gegeven. De Nota constateert dat de nalcaculatie over 1 Januari 1948-1 Juli 1952 voor 99 pCt overeenstemming aantoont tussen planning en realisatie. Schrijver plaatst enkele kanttekeningen bij de noodzakelijke industriële uitbreiding in het tijdvak 1952-1957. Het belangrijkste deel der Nota bevat de maatregelen die de Minister wil nemen ter stimulering van het industriële initiatief in de komende jaren. Hierbij rijst het probleem, welke mogelijkheden van geforceerde groei er bestaan binnen een ondernemingswijze geordende productievorm. Nederland zit met twee grotendeels autonome groeireksen: enerzijds de bevolkingsgroei, anderzijds de ontwikkeling van aantal en omvang van technisch en economisch gunstige industriële projecten. In een totaal niet autarkische situatie als de Nederlandse schuilt het probleem in de hoge invoerquote van iedere binnenlandse investering en consumptie, en in de daaruit resulterende noodzaak van exportvergroting bij bevolkingstoename. Bij een glijdende wisselkoers en een niet-gefixeerd wisselkoerspeil zijn de grootheden — bevolkingstoename en

mogelijkheden van exportvergroting — nog als onderling gekoppeld te beschouwen. Houdt men echter wisselkoers en gewenst welvaartspeil vast, dan kan men wel uitrekenen hoeveel industrialisatie nodig is wegens de bevolkingstoename, maar geenszins hoeveel er ook mogelijk is. Schrijver acht het complex van de voorgenomen fiscale maatregelen voor de ondernemer nauwelijks een punt van belang bij zijn financieringsbeslissing. Het wettelijke probleem van Nederlands industrialisatie ligt in de schaarste aan goede projecten, projecten met een behoorlijke uitvoerquote, waarin de ondernemersleiding voldoende vertrouwen heeft.

Dr H. A. H. KRANENBURG, Kartellering en Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie.

Schrijver geeft de referaten weer, die onlangs op het her-oriënteringsweekend van de Vereniging van Afgestudeerden der Nederlandsche Economische Hoogeschool zijn gehouden door Prof. Dr J. Wisselink en Prof. Mr P. J. Oud. Prof. Dr H. J. Frietema opende de gedachtenwisseling met een toelichting van de ontwikkeling van de P.B.O. in de landbouw. Schrijver vraagt zich af, of aan de economische fundering van de P.B.O. wel voldoende aandacht is besteed. Voor vele landbouwproducten bestaat een uitgesproken inelastische vraag met dezelfde tendentie tot marktverwording als bij de industrie voorkomt in geval van overcapaciteit of overaanbod. In de industrie wordt in dergelijke gevallen veelal overgegaan tot kartellering, wat mogelijk is omdat in verschillende bedrijfstakken een relatief gering aantal ondernemingen bestaat. In de landbouw is kartellering veelal niet verwezenlijkbaar, omdat het aantal aanbieders zeer groot is. Daarom bleef als enige uitweg over, een beroep te doen op de Staat, om door middel van dwang een marktbeïnvloeding te bereiken. In de P.B.O., voor zover het haar economische bevoegdheden betreft, krijgen industrie en landbouw de gelegenheid, naar elkaar te groeien.

— SOMMAIRE —

Ir P. F. S. OTTEN, Conclusions à propos de la 4ème Note sur l'Industrialisation.

Outre la stagnation des exportations, une autre cause d'échec de l'industrialisation peut être constituée par les difficultés du financement. Suivant l'auteur il faut s'inquiéter sérieusement si la politique de nivellement actuelle n'a pas supprimé les conditions nécessaires au bon fonctionnement de la production organisée à la manière des entreprises.

Dr G. A. KOHNSTAMM, Notes en marge de la 4ème Note sur l'Industrialisation.

La partie la plus importante de la 4ème Note sur l'industrialisation comprend les mesures que le Ministre veut prendre pour stimuler l'initiative industrielle durant les prochaines années. Ceci soulève le problème suivant: subsiste-t-il des possibilités de croissance forcée dans un système de production organisée à la manière des entreprises.

Dr H. A. H. KRANENBURG, La cartellisation et l'organisation professionnelle de droit public.

L'auteur traite des rapports qui ont été présentés du „week-end de réorientation” tenu récemment par l'Association des Anciens Etudiants de la „Nederlandsche Economische Hoogeschool”. Il y rattache ses considérations sur le rapport qui unit les problèmes de la cartellisation et de l'organisation professionnelle.

Conclusies uit de Vierde Industrialisatienota

De industrialisatietaak in het tijdvak 1952-1957.

Als men de gedegen vierde nota inzake de industrialisatie, die Minister Zijlstra onlangs aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal heeft aangeboden, aan een studie onderwerpt, moet men wel onder de indruk komen van de grote inspanning die het in de komende jaren met name van de industrie zal vergen om de uitbreiding van de werkgelegenheid in ons land gelijke tred te doen houden met de toeneming van de beroepsbevolking. De Minister — en, zoals hij in genoemde nota opmerkt, met hem de grote meerderheid van ons volk — gaat er van uit, dat de in dit verband vereiste zeer sterke industriële groei voor een overwegend deel slechts door middel van particuliere initiatieven tot stand kan komen. Er ligt hier dus een bijna benauwende taak voor de Nederlandse ondernemer. Daarom voldoe ik gaarne aan het verzoek van de redactie van Economisch-Statistische Berichten om het onderhavige vraagstuk bij gelegenheid van het verschijnen van de vierde industrialisatienota aan een beschouwing te onderwerpen.

Hierbij zij begonnen met de opmerking dat, hoe interessant een analyse van de ontwikkeling in de afgelopen 5 jaren ook moge zijn, een bespreking van de problemen van de industrialisatie in de toekomst belangrijker lijkt. De ontwikkeling in het verleden zal daarom slechts ter sprake worden gebracht, voor zover dit nodig is om de vóór ons liggende taak met betrekking tot de industrialisatie beter te doen begrijpen. Ook zal niet worden ingegaan op de verschillende ramingen, waarop het bedrag van f 4,5 milliard nieuwe investeringen en eveneens van f 4,5 milliard vervangingsinvesteringen in gebouwen en machines is gebaseerd, die volgens de nota van medio 1952 tot medio 1957 nodig zijn voor een uitbreiding van de werkgelegenheid in de industrie met 150.000 à 175.000 nieuwe arbeidsplaatsen; door deze uitbreiding zou kunnen worden bereikt, dat het aantal werklozen in 1957 40.000 minder zou kunnen zijn dan het in 1952 bedroeg. Hoewel bij enkele van de gemaakte ramingen wellicht een vraagteken zou kunnen worden geplaatst, lijkt er geen bezwaar tegen te zijn, zich over het geheel genomen te baseren op de overigens met de vereiste reserves gedane schattingen van de geraadpleegde deskundigen, die in dit opzicht zonder twijfel grote ervaring hebben. Het doet er in feite ook weinig toe of de investeringstaak van de industrie in de komende 5 jaren f 9 milliard bedraagt, zoals in de nota wordt geraamd, of wellicht een milliard gulden hoger of lager. Vast staat wel, dat deze taak voor de industrie een geweldige opgave vormt.

Dit blijkt duidelijk, indien men het bedrag van 9 milliard gulden stelt tegenover de investeringen in de afgelopen 5 jaren.

Industriële investeringen in gebouwen en machines in miljoenen guldens tegen prijzen van medio 1952

1948	1949	1950	1951	1952 (1e h.j.)	1952 (2e h.j.)
1.320	1.540	1.690	1.820	850	785 ¹⁾

¹⁾ Voorlopige berekening.

De gemiddelde jaarlijkse industriële investeringen tot 1957 (f 1.800 miljoen) zullen dus even groot moeten zijn als in het topjaar 1951. Terecht wordt in de industrialisatienota opgemerkt, dat met deze vergelijking de ernst van het industrialisatieprobleem voor de naaste toekomst

voldoende is geschetst. Het zal uiterst moeilijk zijn dit hoge peil te bereiken. In 1952 lagen de industriële investeringen volgens de voorlopige cijfers reeds bijna f 200 miljoen lager dan in het voorafgaande jaar. Op grond van de investeringsplannen, die een groot aantal bedrijven periodiek bij het Ministerie van Economische Zaken indient, rekt men voor 1953 met een verdere daling van de investeringen met opnieuw ongeveer f 200 miljoen.

Het is met het oog op de toekomstige ontwikkeling uiteraard belangrijk te weten wat de oorzaken zijn geweest van deze teruggang. Hierop is getracht enig licht te werpen in een studie door de Hoofdcommissie voor de Industrialisatie alsmede door een enquête bij een belangrijk aantal ondernemers door de samenwerkende Directies van het Centraal Planbureau, de Herstelbank en het Centraal Bureau voor de Statistiek. De resultaten hiervan geven Minister Zijlstra aanleiding in de industrialisatienota de volgende factoren te noemen, waaruit de verflauwing van de particuliere investeringsactiviteit moet worden verklaard:

1. De minder gunstige afzet en de toegenomen risico's bij het investeren, waardoor de rendementsverwachtingen pessimistischer zijn.
2. Wat de financiering betreft: de afnemende mogelijkheid tot financiering uit de winst, alsmede de krappe markt voor risico aanvaardend kapitaal.
3. In bepaalde gevallen: de grenzen gesteld door de beschikbare technische, commerciële en organisatorische kennis.
4. De neiging tot consolidatie bij bedrijven die reeds sterk zijn uitgebreid.

Teneinde aan de daling van de investeringen een einde te maken heeft de Regering het plan door bepaalde maatregelen de lust tot investeren te prikkelen en de financieringsmoeilijkheden te verzachten. Als zulke maatregelen worden in de nota o.a. genoemd de belastingwijzigingen, die de Regering zich volgens haar recente mededelingen aan de Staten-Generaal voorstelt in te voeren, alsmede het nog gedurende dit zittingsjaar aan de Staten-Generaal aan te bieden wetsontwerp tot stichting van een garantiefonds van f 100 miljoen, waarmede wordt beoogd op de kapitaalmarkt aanwezig zijnde risico mijdende middelen in risico dragende om te zetten. Daarnaast worden in de nota maatregelen aangekondigd met betrekking tot de bevordering van de technisch-wetenschappelijke research en het uitdragen van de resultaten hiervan, en wordt verder ingegaan op de politiek t.a.v. het trekken van belangstelling bij buitenlandse ondernemingen voor vestiging in Nederland of samenwerking met Nederlandse bedrijven.

De vraag rijst, of de in de nota uitgestippelde politiek een voldoende stimulans voor de investeringsactiviteit zal bevatten om het niveau van f 9 milliard tot 1957 te bereiken. In de nota zelf wordt de verwachting uitgesproken dat met name de aangekondigde belastingmaatregelen een krachtige prikkel tot het aanvangen van nieuwe projecten zullen vormen. Op een andere plaats in de nota wordt echter terecht gewezen op het belang van de handhaving van een bevredigende conjunctuur voor de ontwikkeling van de investeringsactiviteit. Te dien aanzien wordt geconstateerd, dat in ons kleine land met zijn zeer intensieve buitenlandse betrekkingen „een grote afhan-

kelijkheid van het internationale conjunctuurverloop bestaat, zodat de middelen tot conjunctuurbeheersing, die de Overheid ten dienste staan, bij ernstige fluctuatie te kort kunnen schieten".

In feite is het slagen van de industrialisatie nog meer afhankelijk van de conjunctuur dan men hieruit kan opmaken. Zelfs al zou het de Overheid gelukken tijdens een internationale depressie, o.a. door activering van de binnenlandse vraag, een betrekkelijk gunstige binnenlandse conjunctuur te handhaven, dan nog zou nl. de uitvoer moeilijkheden ondervinden en daardoor de industrialisatie ernstig worden geremd. Immers, een belangrijk deel van de additionele industriële productie zal in het buitenland moeten worden afgezet.

Men mag inmiddels de gegronde hoop koesteren, dat het met behulp van de moderne middelen van conjunctuurbeheersing zal gelukken een ernstige werelddepressie van langere duur te voorkomen. Dit neemt niet weg, dat het van een geheel ongerechtvaardigd optimisme zou getuigen voor de komende jaren uit te gaan van een onverminderd handhaven van de hoogconjunctuur van de laatste jaren, die het gevolg van de na-oorlogse goederenschaarste en later vooral van het op gang komen van de herbewapening is geweest. De sterk uitgebreide productie heeft geleidelijk een peil bereikt, waarop zelfs bij hoge bewapeningsuitgaven aan praktisch alle koopkrachtige vraag kan worden voldaan, zodat zich nationaal en internationaal een steeds verder gaande verscherping van de concurrentie doet gevoelen. Houdt men verder nog rekening met de mogelijkheid van een uitsmering van de bewapeningsprogramma's, dan lijkt het optreden van een lichte — tijdelijk wellicht zelfs een vrij scherpe — recessie in de nabije toekomst zeer waarschijnlijk.

In ieder geval lijkt het voor het bedrijfsleven zowel als voor de Overheid gewenst om bij de plannen voor de komende jaren rekening te houden met een minder gunstige, zij het niet bepaald slechte, conjunctuur. Beschouwt men het in de industrialisatienota uitgestippelde beleid in dit licht, dan moet worden gevreesd, dat de gestelde investeringstaak van f 9 milliard voor de komende vijf jaren *niet* zal worden gehaald. Er zal méér moeten worden gedaan om het succes van de industrialisatiepolitiek te verzekeren. Teneinde vast te kunnen stellen welke richting hierbij zal dienen te worden gevolgd, is het wenselijk eerst in te gaan op de twee hoofdredenen die mij er aan doen twijfelen of het industrialisatiebeleid voldoende is gewijzigd om in de veranderde omstandigheden de gestelde taak te halen. Dit zijn moeilijkheden t.a.v. de afzet van de additionele industriële productie alsmede moeilijkheden t.a.v. de financiering van de vereiste investeringen. Laten wij ons eerst bezighouden met de afzet.

Afzetmoeilijkheden bij de verwezenlijking van de industrialisatietask.

Het is een algemeen bekend feit, dat een belangrijk deel van de additionele industriële productie in het buitenland zal moeten worden afgezet. De Nederlandse markt is nu eenmaal in vele gevallen te klein om alleen voor deze markt een productie op te zetten die internationaal de toets van de concurrentie kan doorstaan. Aan de andere kant is een aanzienlijke toeneming van de export nodig om de additionele grond- en hulpstoffen uit het buitenland te kunnen betalen, die het aan grondstoffen arme Nederland voor zijn zich uitbreidende industriële productie nodig heeft. Een en ander betekent, dat de industrialisatie zal mislukken indien men er niet in slaagt de export voortdurend belangrijk op te voeren. En aangezien

de mogelijkheid tot vergroting van de uitvoer van agrarische producten beperkt is, omdat de productie er van niet meer belangrijk kan worden uitgebreid, zal het grootste deel van de additionele uitvoer van industriële aard moeten zijn.

In de Regeringsnota inzake de exportpolitiek van Maart 1952 werd geraamd, dat de export tot 1970 in prijzen van 1951 met gemiddeld f 400 miljoen per jaar zou moeten toenemen. In het licht van de ontwikkeling van de laatste jaren, gedurende welke de export een zeer scherpe stijging vertoonde, is men wellicht geneigd deze exporttaak voor de komende jaren licht te tellen. Het zou echter onjuist zijn de ontwikkeling in deze abnormaal gunstige jaren als maatstaf te nemen. In de genoemde exportnota wordt in dit verband het verdere verleden als leermeester voorgehouden en opgemerkt, dat in de 18 jaren die aan de tweede wereldoorlog voorafgingen de export, berekend tegen prijzen van 1951, met gemiddeld slechts f 86 miljoen per jaar toenam. Houdt men dit cijfer voor ogen, dan kan de exporttaak voor de komende jaren met recht formidabel worden genoemd. Het is dan ook niet te verwonderen, dat in de door Minister Van den Brink mede namens zijn ambtgenoten van Financiën, van Buitenlandse Zaken, van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening en van Verkeer en Waterstaat een jaar geleden aan de Tweede Kamer aangeboden exportnota, de bekende voorstellen tot bevordering van de export werden aangekondigd. Niet voor niets kan men in de nota lezen, dat „exportpolitiek en werkgelegenheidspolitiek... ten onzent onverbreekelijk verbonden (zijn)".

Het kan dan ook zeer opvallend worden genoemd, dat het huidige kabinet deze voorstellen niet heeft overgenomen en dat zelfs in de industrialisatienota wordt aangekondigd, dat de reeds bij de Tweede Kamer in behandeling zijnde fiscale voorstellen tot bevordering van de export geen doorgang zullen vinden. Men vraagt zich af wat hiervan de oorzaak kan zijn. Meent het kabinet wellicht dat exportbevorderende maatregelen niet meer nodig zijn nu voor de industrie in het algemeen ter stimulering van de investeringsactiviteit bepaalde fiscale faciliteiten in het vooruitzicht zijn gesteld? En heeft bij deze koerswijziging misschien ook een rol gespeeld de wel gehoorde redenering, dat het ongewenst is bij de fiscale politiek de exportbedrijven gunstiger te behandelen dan de rest van het bedrijfsleven?

Tegen dergelijke opvattingen zijn ernstige bezwaren aan te voeren. Men bedenke, dat de afzet in het buitenland veel moeilijker is dan die in het binnenland, met name voor kleine bedrijven en voor bedrijven die nieuwe markten voor hun producten zoeken. Dit is het gevolg van verschillende factoren, als de grotere afstand tussen markt en productieplaats, de andere levens- en verkoopgewoonten in het buitenland, de moeilijkheid de juiste vertegenwoordigers te vinden, het valutarisico, transfermoeilijkheden, de juist bij export vaak voorkomende noodzaak op lange termijn crediet te verlenen, invoerrechten en contingenteringen. Vooral de kans dat een met veel moeite en kosten opgebouwde markt in het buitenland na korte tijd door regeringsmaatregelen aldaar vernietigd wordt, brengt een element van buitengewoon risico in de exporthandel. In dit verband dient te worden opgemerkt, dat er een dreiging bestaat, dat in de afzienbare toekomst de handels- en betalingsbelemmeringen in de gehele wereld zullen toenemen, zoals onlangs in de artikelenreeks „If America Slumps" in *The Economist* werd opgemerkt. Dit zou nl., vooral in verband met de geringe omvang van de goud- en deviezenreserves, het gevolg kun-

nen zijn van een eventuele conjuncturomslag in de Verenigde Staten. Hierin zou een ernstige belemmering voor de vereiste uitbreiding van de Nederlandse uitvoer gelegen zijn.

Tegenover deze belemmeringen van de afzet in het buitenland dient te worden gesteld, dat in geval van moeilijkheden bij de afzet in het binnenland veelal met succes een beroep op de Overheid gedaan kan worden, zelfs in het niet protectionistische Nederland.

Het is verder bepaaldelijk onjuist te denken, dat een bijzondere stimulering van de export alleen van belang is voor de exportbedrijven. Immers, een sterke uitbreiding van de uitvoer is van de grootste betekenis voor het welzijn van de industrialisatie en dus voor het vermijden van een grote werkloosheid. Zij vormt daarom een levensbelang voor de gehele Nederlandse samenleving, waarvan ook ondernemers en arbeiders in de bedrijven die alleen of hoofdzakelijk produceren voor de binnenlandse markt deel uitmaken. Waar de binnenlandse markt in tijden van werkloosheid niet kan floreren, draagt exportstimulering uiteindelijk ook bij tot behoud resp. verbetering van het welvaartspeil van niet direct bij export betrokken bevolkingsgroepen.

Gaan wij er nu van uit, dat de vereiste gemiddelde vergroting van de Nederlandse export met f 400 miljoen per jaar in de komende jaren op grote weerstanden zal stuiten, zowel gezien in het licht van het verleden als tegen de achtergrond van de te verwachten verdere verscherping van de internationale concurrentie, dan móét de conclusie luiden, dat er alleszins aanleiding toe bestaat de export bijzondere steun te verlenen. Deze conclusie geldt ook in vergelijking met andere landen, waar men zich immers in het algemeen in veel geringere mate geplaagd ziet voor het probleem hoe werkgelegenheid te scheppen voor een zich uitbreidende bevolking.

In de reeds meermalen genoemde exportnota 1952 staan wat dit betreft behartigenswaardige woorden: „Op straffe van het ontstaan van een zeer omvangrijke structurele werkloosheid of een drastische verlaging van het levenspeil staat het huidige Nederlandse geslacht voor de taak een industriële expansie door te voeren groter dan eerder in onze economische geschiedenis voorkwam. Deze industriële expansie is slechts mogelijk indien het gehele sociaal-economische beleid wordt afgestemd op een tot nu toe eveneens ongekende exporttaak”. En op een andere plaats kan men lezen: „In Nederland dient de werkgelegenheidspolitiek zich niet in de eerste plaats te richten op de bevordering van de binnenlandse afzet, doch op de vergroting van de afzet naar het buitenland”.

Het is voor het Nederlandse volk te hopen, dat het feit, dat het huidige kabinet de in de exportnota voorgestelde maatregelen tot dusverre niet heeft overgenomen, niet betekent, dat een actieve exportpolitiek van dit kabinet niet te verwachten valt. Met grote belangstelling wordt dan ook uitgezien naar de mededelingen over het exportbeleid door de Minister van Economische Zaken, welke in het vooruitzicht zijn gesteld, mede in verband met de intrekking van de door zijn ambtsvoorganger geëntaamde belastingfaciliteiten voor de export.

Financieringsmoeilijkheden bij de verwezenlijking van de industrialisatietaak.

Zoals hiervoor is gezegd, kan de industrialisatie, behalve door het stagneren van de export ook mislukken door moeilijkheden bij de financiering. Aangetekend zij hierbij, dat het meergenoemde bedrag van f 9 milliard (in 5 jaren), hetwelk alleen de investering in gebouwen en

machines betreft, volgens de industrialisatienota nog verhoogd moet worden met ongeveer f 1 milliard voor voorraadinvesteringen in de industrie. In dit verband dient wel te worden opgemerkt, dat, als de afzet van de additionele productie op ernstige moeilijkheden stuit, de lust tot investeren dermate kan afnemen, dat van een gebrek aan middelen voor investering geen sprake zal zijn. Zijn de afzetmoeilijkheden echter niet te groot, dan kan gebrek aan geldmiddelen een ernstige belemmering voor de industrialisatie vormen. Hierbij dient men er van uit te gaan, dat ook wanneer voor de additionele productie afzet kan worden gevonden, dit naar alle waarschijnlijkheid onder invloed van de hiervoor geschetste te verwachten ontwikkeling op de internationale markten met inkrimpende winstmarges gepaard zal gaan. Een bestending van de winsten van de na-oorlogstijd lijkt bij de steeds toenemende concurrentie hoogst onwaarschijnlijk. Dit houdt in, dat verreweg de voornaamste financieringsbron voor de particuliere investeringen van de laatste jaren aanzienlijk minder ruim zal gaan vloeien.

Het valt te betreuren, dat met betrekking tot de samenstelling van de besparingen in Nederland geen exacte cijfers bekend en zelfs betrouwbare schattingen zeer zeldzaam zijn. Met het oog op het grote belang van het financieringsvraagstuk voor de industrialisatie ware het te wensen, dat de hiervoor in aanmerking komende instanties op korte termijn trachtten te komen tot een beter inzicht in de samenstelling van de besparingen evenals trouwens in de aard van de bestaande geldbehoeften.

Ontbreken derhalve nauwkeurige gegevens betreffende de wijze waarop in de afgelopen jaren de financiering van de expansie door het bedrijfsleven is geschied, toch kan hiervan wel het volgende worden gezegd. Aanvankelijk speelde in dit opzicht de kapitaalmarkt nog een rol van enige betekenis met name zolang de aandelenmarkt beheerst werd door de vrees voor inflatie. Sinds 1951 is de kapitaalmarkt echter praktisch alleen nog maar van belang geweest voor zover het niet risico dragend kapitaal betrof, en is het overgrote deel van de nieuwe investeringen gefinancierd uit niet uitgekeerde winsten. Er is geen reden om aan te nemen, dat in de komende jaren aanmerkelijk hogere bedragen van de kapitaalmarkt naar het bedrijfsleven zullen vloeien, dan in het afgelopen jaar. Wat niet risico dragend kapitaal betreft is hierbij vooral van belang dat niet verwacht mag worden, dat de ondernemer in toenemende mate tot de financiering met geleend geld zal overgaan; dit i.v.m. de vrees in deze onzekere tijd zijn schuldenlast te vergroten tot boven het hoge niveau, dat hij reeds bereikt heeft. Uit een en ander volgt, dat de te verwachten daling van de winsten voor de financiering van de vereiste investeringen funeste gevolgen zal hebben.

HANDEL-MAATSCHAPPIJ

H. Albert de Bary & Co. N.V.

450 HERENGRACHT - AMSTERDAM

Internationaal handelscontact
Financiering van de buitenlandse handel

In de industrialisatienota wordt een aantal voorstellen genoemd, waarmede wordt beoogd, het gebrek aan kapitaal in het bedrijfsleven te verminderen. Behalve een uitbreiding van de credietverlening door de Middenstandsbank onder garantie van de Staat, die uiteraard — hoewel voor de betreffende bedrijven van groot belang — voor de oplossing van het totale probleem waarom het hier gaat slechts van beperkte betekenis is, wordt een wetsontwerp aangekondigd betreffende de stichting van een garantiefonds van f 100 miljoen. Met behulp van dit fonds wil men financieringsmaatschappijen in de gelegenheid stellen risico mijdende middelen op de kapitaalmarkt op te nemen om deze middelen vervolgens risico dragend in industriële ondernemingen uit te zetten. Dit veronderstelt schaarste aan risico dragend en overvloed aan risico mijdend kapitaal. Of er — met name zolang de woningbouw zulke omvangrijke bedragen in deze sector eist — werkelijk een aanzienlijke overvloed van risico mijdend kapitaal is, of dus werkelijk de totale omvang van de besparingen t.o.v. de bestaande behoeften voldoende is, en alleen maar de verdeling tussen risico dragend en risico mijdend te wensen overlaat, lijkt in het licht van de situatie op de kapitaalmarkt in de afgelopen jaren aan twijfel onderhevig, al valt de laatste maanden een geleidelijke en natuurlijke daling van de rentestand op de obligatiemarkt te constateren. Ook al zou echter het aanbod van risico mijdend kapitaal inderdaad overvloedig blijken te zijn, dan lijkt het zeer onwaarschijnlijk, dat genoemd garantiefonds van slechts f 100 miljoen in staat zal zijn de schaarste aan risico dragend kapitaal in beduidende mate te verminderen.

Tenslotte zullen de aangekondigde belastingverlagingen tot een verbetering van de liquiditeitspositie van het bedrijfsleven leiden. De totale omvang van deze verlichting wordt op ongeveer f 200 miljoen per jaar geschat. Hoewel deze niet van belang is ontbloomt, valt te vrezen, dat zij verre zal worden overtroffen door een daling van de winsten. De interne financiering, die voor de laatste jaren op meer dan f 1 miljard kan worden geschat, zal hierdoor sterk afnemen.

Een en ander leidt tot de conclusie dat, voor zover afzetmoelijkheden niet of slechts in beperkte mate tot een frustratie van de investeringstaak zouden leiden, er rekening mee moet worden gehouden, dat dit zal gebeuren door de schaarste aan, met name risico dragend, kapitaal. *Voorwaarden voor de verwezenlijking van de industrialisatie.*

Er worden nog al eens stemmen gehoord, die een eventueel tekort aan particuliere investeringsactiviteit door investeringen van overheidswege willen doen compenseren. In de vierde industrialisatienota keert Minister Zijlstra zich tegen dergelijke opvattingen en spreekt als zijn mening uit, dat „aan het optreden van de staat als ondernemer... ook op praktische gronden in een maatschappij als de onze, waarin hoge waarde aan een zo groot mogelijke consumptie- en arbeidsvrijheid wordt gehecht, vrij enge grenzen gesteld (zijn)”. Deze uitspraak kan ten volle worden onderschreven. Inderdaad valt niet in te zien hoe in een vrije maatschappij de Overheid ooit in belangrijke mate de particuliere investeringsactiviteit zal kunnen vervangen, die, omdat zij op de vrije markt gericht is, steeds zeer dynamisch van aard moet zijn.

Een belangrijke uitbreiding van de overheidsinvesteringen kan derhalve niet als middel worden beschouwd om een dreigende mislukking van de industrialisatie te verhinderen. In het voorafgaande is reeds aandacht besteed aan enkele maatregelen door middel waarvan kan

worden getracht een daling van de industriële investeringen te voorkomen. Als zodanig kunnen in de eerste plaats de voorstellen worden genoemd, die in de industrialisatienota worden gedaan met betrekking tot belastingverlaging, kapitaalverschaffing aan het bedrijfsleven en industriële research en know-how. Zoals hiervoor is geconstateerd, lijken deze voorstellen echter onvoldoende en dienen zij te worden aangevuld met een zeer actieve exportpolitiek, terwijl aan de andere kant verdergaande fiscale verlichtingen noodzakelijk zijn.

Wat dit laatste betreft, lijkt het trouwens zeer wenselijk de gehele nivelleringspolitiek aan de orde te stellen. Men houde te dien aanzien het volgende voor ogen. Enerzijds zullen de op het bedrijfsleven drukkende belastingen, ook na de voorgestelde verlaging, een noodlottige rem blijven vormen op de lust in het aanvaarden van risico's die in het belang van de industrialisatie genomen móeten worden. Verder zullen zij de zelffinanciering op ernstige wijze blijven aantasten en tot een gevaarlijke toeneming van de schulden in het bedrijfsleven aanleiding blijven geven. Anderzijds zullen de hoge en te sterk progressieve belastingen op het inkomen alsmede de nivellering van de bruto-inkomens er toe leiden, dat het aanbod van risico aanvaardend kapitaal op de kapitaalmarkt volstrekt onvoldoende blijft. Bovendien wordt de lust tot arbeiden en de neiging zich voor een vak te bewamen door de loonnivellering tot schade van de industrialisatie ongunstig beïnvloed.

Er is dan ook alle reden om zich ernstig te beraden over de vraag, of bij de huidige nivelleringspolitiek niet de voorwaarden voor een goed functioneren van de ondernemingsgewijze georganiseerde productie ontbreken en onverminderde handhaving van de nivellering niet tot grote werkloosheid en aldus tot een vermindering van de welvaart in alle lagen van de samenleving moet leiden. Dit vraagstuk wordt, nu langzamerhand moet de naoorlogse hausse een einde komt, in verschillende Westerse landen actueel. Toch is het voor Nederland waarschijnlijk wel het meest urgent, omdat in ons land met zijn snelle bevolkingstoename en derhalve zijn grote investeringsbehoefte een ongunstig industrieel klimaat op korte termijn tot een omvangrijke structurele werkloosheid dreigt te leiden.

In de industrialisatienota worden enkele bezwaren genoemd tegen een verdergaande belastingverlaging dan in de nota wordt voorgesteld, nl. de eventuele verstoring van het monetaire evenwicht en van de sociale rust. Wat het gevaar betreft, dat belastingverlaging aanleiding geeft tot een verstoring van het monetaire evenwicht, tot inflatie derhalve, is men na de ontwikkeling van de overheidsfinanciën in de laatste jaren geneigd zich af te vragen of men het in dit opzicht niet te donker inziet. In ieder geval dient men echter i.v.m. de bedenkelijke gevolgen waartoe de hoge belastingen in ons land dreigen te leiden tot de conclusie te komen, dat rigoreus moet worden gestreefd naar een vermindering van de overheidsuitgaven opdat de belastingen kunnen worden verlaagd vooral dáár, waar dit voor een behoorlijk functioneren van ons op een vrij ruilverkeer gebaseerd maatschappelijk stelsel noodzakelijk is. Een lichtpunt in dit opzicht kan het feit worden genoemd, dat in de wat verdere toekomst een daling van de uitkeringen wegens oorlogschade kan worden verwacht. Verder zullen de belastingverlagingen die de Regering zich voorstelde in te voeren, maar die ten gevolge van de watersnood geen doorgang hebben gevonden, na het aflopen van de hersteluitgaven alsnog tot stand kunnen worden gebracht.

Ook het gevaar, dat belastingverlaging tot verstoring van de sociale rust zal leiden, kan men te donker zien. In de eerste plaats dient men niet uit het oog te verliezen, dat een vermindering van de inkomensnivellering — mede in het belang van de industrialisatie — ook ten goede zal komen aan de geschoolde arbeiders die in ons land in vergelijking tot de ongeschoolde arbeiders volstrekt te weinig verdienen. In de tweede plaats moet niet worden vergeten, dat onverminderde handhaving van de nivelleringspolitiek tot grote structurele werkloosheid dreigt te leiden en daardoor ook een gevaar vormt voor de ongeschoolde arbeiders. Een goede publieke voorlichting over deze materie lijkt dan ook in dit verband zeer belangrijk.

In zijn slotbeschouwing in de industrialisatienota verklaart Minister Zijlstra zich er volkomen van bewust te zijn, dat met de voorgestelde maatregelen „niet het laatste woord over het industrialisatiebeleid voor de eerstkomende jaren is gezegd”. Hieraan voegt de Minister toe: „Een op de voet volgen van de ontwikkeling zal nood-

AUSTIN

let eens op
hoeveel U er
op de weg
ziet

R. S. STOKVIS & ZONEN N.V.
140 dealers en subdealers,
overal in Nederland.

zakelijk zijn om naar bevind van zaken al dan niet wijzigingen in het beleid aan te brengen”. Laat ik deze beschouwingen besluiten met het uitspreken van de hoop, dat de Regering, in het belang van de werkgelegenheid en de welvaart in Nederland, niet te laat zal overgaan tot het aanbrengen van de wijzigingen in het industrialisatiebeleid, die door de ontwikkeling in de toestand worden vereist.

Eindhoven.

Ir P. F. S. OTTEN.

Kanttekeningen bij de Vierde Industrialisatienota

Het is moeilijk om in 1953 nog iets nieuws te zeggen over Nederlands industrialisatie. Dat geldt evenzeer voor de auteurs der Vierde Industrialisatienota als voor deszelfs recensent.

Maar zomin men aan de auteur van het verhaal van Saïdjah en Adinda de eentonigheid daarvan mag verwijten, zomin mag men de Minister van Economische Zaken er hard om vallen, dat deze Vierde Nota weinig verrassende nieuwe gezichtspunten oplevert. Zo lang zich geen grote wijzigingen in het bevolkingsverloop van Nederland voordoen, is het grondthema der industrialisatienota's nú en in de toekomst gegeven, en rest onze economische bewindvoerders slechts de taak de variaties op dit thema te componeren. Wat dat betreft kan men reeds thans de Minister beklagen, die in 1963 de industrialisatienota voor het tijdvak 1962-1967 te water moet laten, en daarbij naar behoren arbeidsplaatsen uit de papieren grond moet stampen voor de na-oorlogse geboortepiek.

Toch is het goed zo af en toe eens om te zien, eer wij verder gaan. Temeer, daar de positiebepaling als vanzelf dwingt de nieuwe koers uit te zetten en den volke kond te doen, welke wind er in de nabije toekomst zal waaien. Het meteorologische en het industriële klimaat in Nederland hebben nu eenmaal gemeen, dat er onder de gegeven verhoudingen nog niet zo heel veel staat op valt te maken. Men zou, na verregende Paasdagen, bijna wensen, dat De Bilt ook wat meer gaat doen aan „taakstellende” prognoses!

Maar thans terzake.

De Nota zelf, overzichtelijk geconcipeerd in 22 bladzijden tekst en 57 bladzijden bijlagen (waarvan de hoofdmoot gevormd wordt door een fraai stuk werk van het C.I.V.I., behelzende een overzicht over de industriële ontwikkeling van Nederland sinds de bevrijding), valt uiteen in drie hoofdstukken: een terugblik op wat bereikt werd; een berekening van wat nodig is in de jaren 1952-1957 en last but not least een koersindicatie voor het overheidsbeleid in de nabije toekomst.

De industriële ontwikkeling in het tijdvak 1 Januari 1948-1 Juli 1952.

Het is genoegzaam bekend, dat — met uitzondering van 1952 — de industriële investeringsactiviteit sinds

1948 zich keurig heeft gehouden aan de taakstelling van het Departement. Met zekere trots constateert de Nota dan ook, dat de nacalculatie voor 99 pCt overeenstemming aantoont tussen planning en realisatie. Zelfs bedrijfstaksgewijze klopt de zaak als een bus: de Nederlandse ondernemerswereld, zo op de bres voor haar micro-economische vrijheid, kan het zich voor gezegd houden: „man schiebt, doch wird geschoben”. Slechts één bedrijfstak was zo brutaal uit de band te springen: de kolenmijnbouw, omdat de ontginning van het nieuwe mijnveld Vloodrop een kleine vertraging onderging. Blijkbaar zijn er toch nog machten in de Staat, waarop zelfs het Centraal Planbureau geen greep heeft!

Voor de industriële econoom rijst achter deze cijfers terstond een interessante vraag op, een vraag die, ofschoon voor de gehele onderhavige materie van uiterst groot belang, toch nergens in de Nota expliciet aan de orde wordt gesteld, en wel naar het „waarom” van deze frappante overeenstemming. Is er inderdaad een magisch, macro-economisch exact verband tussen de overheidsplanning en de investeringsrealisatie, of is deze overeenstemming puur toeval? Is de ondernemingsactiviteit op het stuk der investeringen onzichtbaar gedirigeerd door monetaire en fiscale politiek enerzijds en loon-, prijs- en consumptiepolitiek anderzijds? En was in de 1948-berekeningen werkelijk alles „hineinkalkuliert”, devaluatie, Korea en wapeningshousse inbegrepen? Dat er in het bedrijfsleven in 1948 en volgende jaren op grote schaal geïnvesteerd zou worden stond a priori vast, gezien de enorme investeringsachterstand ten gevolge van de oorlog. Waren 1946 en 1947 nog vooral jaren van herstel, 1948 en volgende moesten wel die der vernieuwing worden. Wilde men de kansen, ontstaan door het tijdelijk uitvallen van Duitsland benutten, dan móést men toeslaan. Wilde men de technische ontwikkeling in de vrije wereld gedurende de oorlog inhalen, dan waren bijna industriële sprongmutaties nodig.

Maar is het werkelijk aantoonbaar, dat er enig kwantitatief verband bestaat tussen de macro-economische taakstelling — en de daarop min of meer afgestemde financieel-economische politiek — en de som der micro-economische investeringsbeslissingen?

Zo ja, dan kan Nederland de toekomst met enig vertrouwen tegemoet zien. Al ligt dan de taakstelling voor de investeringsactiviteit in 1952-1957 zéér hoog (nl. op het gemiddelde peil van het topjaar 1951), dan mogen wij toch vertrouwen op de *deus ex machina* achter de coulissen.

Maar zo neen, dan is ons industrialisatiescheepje straks een weerloze speelbal van allerlei onbekende krachten. In 1952 ging er met het investeringsniveau wat mis. Gelukkig voor de voorspellers van 1948 vooral pas in het tweede halfjaar, dus na de fatale termijn van 1 Juli 1952, het eindpunt hunner voorspelling. *Après nous le déluge*. C.B.S., Herstelbank en C.P.B. togen rondom de laatste jaarwisseling aan het enquêteren om meer inzicht in de micro-economische motieven bij de industriële investeringsbeslissingen te verwerven. Wat de Industrialisatienota daaromtrent mededeelt, geeft niet veel houvast. Dat zijn slechts de motieven, waarom de ondernemer *niet* investeert: liquiditeitsproblemen, zwartgallige afzetverwachtingen enz. enz. Maar staat het vast, dat hij bij opheffing van deze bezwaren wél genoeg zal investeren? Ook als de technische achterstand is ingehaald, Duitsland en Japan weer vol meespelen op de wereldmarkt, de terugvloeiing van ervaren Indischgasten is uitgewerkt, de bewapeningsstimulans wordt afgezwakt, en de onstuimige na-oorlogsinitiatieven tot rust zijn gekomen, want zijn gerealiseerd?

Zo laat de terugblik in de Nota op wat bereikt werd de lezer eigenlijk zéér onbevredigd achter, hoe bevredigend ook, neen, sterker zelfs, hoe wonderbaarlijk goed ook de resultaten onzer industrialisatie in deze achter ons liggende periode zijn geweest.

Wonderbaarlijk goed. Ja, inderdaad. Dat blijkt enerzijds uit de reeds bovengenoemde bijlage, door het C.I.V.I. samengesteld, die in vogelvlucht bedrijfstaksgewijze schetst, wat daarin in de afgelopen jaren aan nieuws tot stand kwam. Een overzicht, op menige plaats gelijkend op de bekende recente uitgave van het Verbond van Werkgevers, waarbij in een indrukwekkende reeks namen evenzovele beelden van compleet nieuwe fabriekscomplexen of grote uitbreidingen van bestaande complexen, welke sinds 1945 in Nederland vorm kregen, aan het geestesoog voorbijflitsen.

En naast deze schets, opgebouwd uit micro-economische gegevens, geeft de Nota zelf dan de totalisering van deze rusteloze activiteit in macro-economische tabellen inzake investering, werkgelegenheid en productie in de industrie en micro-economisch inzake met buitenlandse financiële steun tot stand gekomen industrie-expansie, Herstelbank- en Middenstandsbankcredieten en TNO-budgetten. Kortom een veelheid van materiaal, zij het ook niet of slechts hier en daar nieuw, dat bovendien knap gecompileerd is.

Maar wederom: dit hoofdstuk bevredigt niet.

Over de „ontsporing” in de tabellen ten gevolge van het ontstaan van een kopersmarkt wordt heengegleden. Motto: tijdelijk overdrijvende buien aan het conjunctuurfirmitement. Aan het grootste wonder in onze nationaal-economische ontwikkeling der laatste jaren: het omhoogvliegen van onze export, waardoor bijv. de industriële reële export in 1952 op een indexcijfer van 180 t.o.v. 1948 kwam tegenover een taakstelling van „slechts” 130, worden maar 9 regels gewijd. Is dat opzet of is dat schuldige nalatigheid?

Prompt daarop wordt gezegd, dat thans nog geen meer volledige beschouwing is te geven over de bijdrage van onze industriële expansie tot de nationale economie, omdat het C.B.S. nog niet klaar is met 1952. Dit laatste

is aanvaardbaar. Maar wat zegt de industrie zélf over de afgelopen jaren? Borrelt het links en rechts nog even zeer van plannen als in de eerste na-oorlogse jaren, en schort het alleen aan het geld en aan de conjunctuur, of zijn we structureel naar ondernemersvisie in een fase van consolidatie gekomen, van verkennen, hoe thans, na spronggewijze vooruitgang, de kaarten op de wereldmarkt liggen? Heeft het Departement alleen statistische, macro-economische voelhorens: C.B.S., C.P.B. enz. of heeft het ook rechtstreeks levende contacten met de Directiekamers onzer bedrijven? En valt er ook zónder C.B.S. niets te zeggen over de huidige „sterkte” van ons exportpakket in vergelijking met 1948? Hetzelfde Departement, dat deze Nota heeft samengesteld, heeft het bedrijfsleven vaak genoeg toegeroepen, dat ons exportpakket te zwak is van samenstelling, onze exportcampagnes te weinig gebundeld, enz. enz. Industrialisatie en richting van de afzet zijn toch keerzijden van één medaille, bevolkingstoename en noodzaak van exportvergroting economisch onlosmakelijk aan elkaar verbonden? Waarom dan zó sterk het accent gelegd op de *productie*-, de *werkgelegenheids*aspecten, en zo weinig op de vragen rondom de *afzet* in binnen- en buitenland? Was ons exportwonder soms gevolg van een deflatiephase thuis tijdens een inflatiephase elders? Zo ja, hoe dan, als straks een *gelijke* fase heerst in Nederland en bij onze voornaamste afnemers?

Kan men tegelijkertijd alle plannen uit de Exportnota van de vorige Minister terugnemen en tot fiscale aanzwengeling van de investeringen overgaan? Toegegeven zij, dat het bedrijfsleven geen traan zal wegpinken bij het overlijden van deze exportbevorderingsvoorstellen, want zij betekenden in concreto niet veel.

Maar wil dit alles eigenlijk zeggen, dat het Departement au bout de son latin is, verheugd over het onverwachte succes, maar volledig in de mist over de causaliteit daarvan, en dus ook niet wetende, hoe wèrkelijk greep op de materie te krijgen?

Recensent weet, dat het gemakkelijker voor hem is om deze vragen te stellen dan voor een geheel Directoraat-Generaal om ze te beantwoorden. Maar hopelijk zal straks één hoogleraar in de economie bij de Kamerdebatten hem en vele anderen even helder college geven als vroeger in de Kamer bij de behandeling van *financiële* vragen regel placht te zijn.

De noodzakelijke industriële uitbreiding in het tijdvak 1952-1957.

De toegepaste berekeningsmethodiek — analoog aan de sinds 1947 gebruikelijke — biedt op zichzelf geen nieuwe gezichtspunten meer.

Het gaat hierbij thans geheel om de schattingen voor de verschillende grootheden, die in het berekeningsschema moeten worden ingevuld: toename der arbeidsbevolking, aantal emigranten, stijging der arbeidsproductiviteit, ruilvoetverloop enz. Het eindresultaat der berekening is, dat in vijf jaar tijds (te rekenen vanaf midden 1952) jaarlijks 30 à 35 duizend nieuwe industriële arbeidsplaatsen zullen moeten worden gecreëerd, wil de werkgelegenheid op peil blijven (bij behoud van de huidige arbeidsduur).

Een paar opmerkingen:

1. Waarom wordt ditmaal nergens meer het vraagstuk van het meerploegenstelsel genoemd? Erkend zij, dat hierin maar een beperkte elasticiteit zit, die bovendien maar eenmaal kan worden opgesoupeerd. Maar staat het vast, dat wij thans (afgezien van de conjunctuurdaling 1952) alle mogelijkheden tot intensifiëring van het hui-

dige industriële apparaat, die we economisch gezien *kunnen* en sociaal gezien ook *willen* benutten, werkelijk hebben uitgebuit? In de berekening is dit blijkbaar stilzwijgend ondersteld.

2. Het feit, dat de taakstelling voor de industrialisatie iets lager uitvalt dan de vroeger genoemde 40.000 nieuwe arbeidsplaatsen per jaar komt vermoedelijk mede door de hogere raming der emigratie. Het is geen gering getal: 50.000 emigrerende zielen of 22.000 emigrerende werzoekenden per jaar. Er moet langzamerhand een aardige business in zitten om de medemens te helpen emigreren. Waarom zetten we ter ondersteuning van onze exportdrive geen grootscheepse *Buy Dutch*-campagne op in die delen van het British Commonwealth, waarheen deze landgenotenstroom zich bij voorkeur richt?

3. Het valt bijzonder op, dat bij de berekening van de toename der beroepsbevolking met geen woord gerept wordt over het vraagstuk, op welke leeftijd onze jonge generatie moet worden losgelaten op de maatschappij. Leek het te gewaagd, in een nota van Economische Zaken te spreken over zaken, die ook de signatuur van de Ministers van Onderwijs en Sociale Zaken en wellicht ook van de Staatssecretaris voor Geestelijke Volksgezondheid zouden nodig maken? Mij dunkt, dat door alle na-oorlogse reizerij naar de Verenigde Staten toch langzamerhand de achter het vraagstuk der leerplicht schuilende ontwikkelings-psychologische problemen in het centrum der belangstelling van bedrijfsleven en Overheid behoorden te komen.

Jaagt de Maatschappij voor Nijverheid en Handel een hersenschim na, als zij telkens opnieuw aandacht vraagt voor dit vraagstuk? Is het toeval, dat in de Jubileumbundel voor Prof. Berenschot's 12½-jarige Bureau drie auteurs wijzen op de noodzaak onze pubers niet juist in hun meestgevoelige levensperiode uit te stoten in een door hen nog onbegrepen maatschappij? Heeft Prof. Dr. Liévegoed vergeefs in de laatste jaren stad en land afgereisd om de ogen te doen opengaan voor het verband, dat er is tussen onderwijs en levensvorming enerzijds en durf, fantasie, initiatief en geschiktheid tot verantwoordelijkheidsaanvaarding anderzijds?

Heren, reist rustig verder. Vóór 1957 komt dit probleem zeker niet aan de orde. Economische Zaken heeft alle 14-jarige neuzen geteld. Zij zijn reeds ingedeeld.

4. Hierbij sluit nauw aan mijn bezwaar, dat in deze Industrialisatienota geen rekenschap is afgelegd van de vraag, wat de samenstellers denken te doen met de „aanmerkelijke potentiële stijging van het nationale inkomen per hoofd”, die het gevolg kan zijn van het misschien op wonderbaarlijke wijze ook in de komende jaren *wederom* slagen van ons industrialisatiestreven. D.w.z.: hoe denken de auteurs zich de additionele binnenlandse vraagontwikkeling? Is dit een rechtlijnige voortzetting van de vraagontwikkeling der vorige jaren, of is er, nu de na-oorlogse periode van herstel en vernieuwing als afgesloten kan worden beschouwd, aanleiding tot een zekere verschuiving in het welvaartsstreven? M.a.w.: moet ons welvaartsstreven — waarvan het industrialisatiebeleid slechts één facet is — voorlopig vooral materialistisch gericht blijven of komt er ruimte voor een zwaarder accent op geestelijke behoeften, waarbij vorming onzer jonge generatie en cultuur een eerste plaats innemen? Men krijgt niet de indruk, dat bij de op blz. 15 van de Nota genoemde analyse van de vraagontwikkeling door het C.P.B. deze bredere probleemstelling aan de orde is gekomen.

Indien men werkelijk naar Amerikaans voorbeeld

ernst gaat maken met voortgezette vorming van de grote massa tot minstens 16 jaar — daartoe in staat gesteld door de stijging van het nationale inkomen ten gevolge van de toenemende arbeidsproductiviteit en een niet onmogelijke verlaging der defensie-uitgaven in de behandelde periode — zou dat, naar veler verwachting, een katalytisch effect hebben op deze toename zelve. Hier is ruimte voor constructieve Kabinetpolitiek!

Het industrialisatiebeleid.

Het derde, en belangrijkste deel der Nota bevat dan de maatregelen, die de Minister wil nemen ter stimulering van het industriële initiatief in de komende jaren — een hoofdstuk, waarbij voor de aandachtige lezer als een (niet-)rode draad door het betoog de overtuiging loopt van de beperktheid van de overheidsinvloed op het industrialisatiegebeuren in een ondernemingsgewijze geordende productievorm.

Het mag reeds voldoende bekend geacht worden, welke registers de Minister hiervoor wil opentrekken, om te dezer plaatse af te kunnen zien van een uitvoerige opsomming daarvan. Het zijn met name:

a. fiscale middelen om bij nieuwe investeringen de rendementsverwachting gunstiger te doen uitvallen; b. tegemoetkoming aan de financieringsmoeilijkheden van nieuwe bedrijven door vergroting van het aanbod van risico-aanvaardend kapitaal en door steun met ontwikkelingscredieten en c. vergroting van de beschikbare hoeveelheid technische kennis (door research, door aantrekking van buitenlandse know-how en door verbeteringen in de opleiding van vakarbeiders, middelbare en hogere technici). Waarna in een zeer lezens- en overdenkswaardige slotbeschouwing kennelijk de Minister zelve de pen heeft ter hand genomen om aan zijn economisch credo vorm te geven: de erkenning van de reeds boven aangeduide beperktheid van de overheidsinvloed naar-boven-toe op de ganse particuliere investeringsactiviteit.

En hiermede is een fundamenteel probleem aan de orde gesteld, dat waard is, voorlopig niet uit de discussie te worden geëlimineerd, hoe zeer men ook de neiging kan waarnemen, de Nota te beoordelen naar de details van met name het fiscale beleid. En dit probleem is: *welke mogelijkheden van geforceerde groei bestaan er binnen een ondernemingsgewijze geordende productievorm?*

Geforceerde groei? Ja, naar recensents overtuiging. Hoe ligt Nederlands industrialisatieprobleem eigenlijk? We zitten met twee grotendeels autonome groeireeksen: enerzijds de bevolkingsgroei, anderzijds de ontwikkeling van aantal en omvang van technisch en economisch gunstige industriële projecten.

Binnen een autarkie zijn deze groeireeksen *niet* autonoom: de uitbreidende bevolking schept automatisch de toenemende vraag, die een evenredige industriegroei economisch mogelijk maakt. Daar is het vooral een kwestie van juiste keuze van het consumptie-versus-investeringsevenwicht.

Zo heeft schrijver er dan ook reeds in 1947 op gewezen dat de industrialisatie *voor de binnenlandse markt* zich — mits de Overheid niet te hard tegenwerkt — vrijwel geruisloos zal voltrekken: ons bedrijfsleven is heus actief genoeg om het toenemend aantal binnenlandse zielen te voeden, te kleden en te huisvesten uit *eigen* productie en niet uit toenemende geïmporteerde concurrerende productie.

Maar in een totaal *niet* autarkische situatie als de Nederlandse schuilt het probleem in de hoge invoerquote

van iedere binnenlandse investering en consumptie, en in de daaruit resulterende noodzaak van exportvergroting bij bevolkingstoename. Bij een glijdende wisselkoers en een niet-gefixeerd welvaartspeil zijn deze beide groeireeksen: bevolkingstoename en mogelijkheden van exportvergroting nog als onderling gekoppeld te beschouwen: groeit de bevolking harder dan de exportreeks eigenlijk toelaat, dan stelt zich een nieuw evenwicht in van ongunstiger wordende terms of trade en daarbij behorend lager binnenlands welvaartspeil.

Maar houdt men wisselkoers en gewenst welvaartspeil vast, dan kan men wel uitrekenen hoeveel industrialisatie *nodig* is wegens de bevolkingstoename — zie de Industrialisatienota —, maar geenszins hoeveel er ook *mogelijk* is.

De groei van de buitenlandse vraag wordt toch niet bepaald door onze binnenlandse kinderproductie?

De conjunctuurcrisis der dertiger jaren opende aller ogen voor de tekortkomingen van een ondernemingsgewijze productievorm uit *conjuncturele* aspecten. Een door Keynes ingeluide geheel nieuwe tak van wetenschap — de monetair aangrijpende en door de Overheid gevoerde conjunctuurpolitiek — was het gevolg.

Nu dreigt een structuurcrisis voor Nederland (voor zover men althans onze bevolkingsvermeerdering als autonoom, niet-economisch bepaald, beschouwt). Of de groei van onze export*mogelijkheden* gelijke tred zal houden met de *wenselijkheid* laat zich niet berekenen. Of het particuliere initiatief dus even hard zal *zal kunnen* lopen als onze macro-economen noodzakelijk vinden, zal de toekomst moeten leren. En als het nu eens *niet* blijkt uit te komen, zijn we — als voorstanders van de ondernemingsgewijze productie — er dan vanaf met een erkenning: de (fiscale) middelen bleken niet voldoende werkzaam: someone has blundered?

In deze gedachtegang behoort het pendant van een Keynesiaanse conjunctuurwetenschap een X-iaanse structuurwetenschap te zijn. In hoeverre mogen wij nu — na lezing der Nota — voor X invullen: Zijlstra?

Dan is recensent voorshands geneigd de hooggeleerde kandidaat drie maanden te geven — in universitair milieu voorwaar een mild oordeel. Drie maanden, waarin hij allereerst eens een scriptie moet leveren over het hoofdstuk Exportbevordering. Al is dat een ander Directoraat-Generaal in zijn Departement, dan nog is dat geen reden voor een theoretisch econoom om te splitsen wat in wezen onsplitsbaar is. Zelfs al staat één Directeur-Generaal te trappelen om met vuurwerk afscheid te nemen, terwijl met prijzenswaardige energie de opvolger — afkomstig uit de Prijzen en de Energie — zich de schaatsen reeds aanbindt!

En waarom wijst de (eenhoofdige!) examencommissie de kandidaat voorshands af? Niet slechts om een onvoldoende theoretische behandeling — een onvoldoende diagnose en prognose — maar ook wegens een receptuur waarin de ingrediënten wat te eenzijdig gekozen lijken.

Men is dus thans op weg gegaan, het industriële klimaat te verbeteren met fiscale middelen. Een zij het dan ook wat waterig zonnetje — aan welks waterigheid de watersnood ten dele debet was — schijnt door de fiscale wolken. Gaat de landman nu prompt op lange termijn zaaien, omdat het *vandaag* groeizaam weer schijnt? Of wil die, vóór hij zaait, weten hoe het klimaat zal zijn tegen de tijd, dat het zaad moet kiemen of zelfs vruchten dragen? Hoe behendiger opvolgende Kabinetten de fiscale floret gaan hanteren om het *vandaag* mooi weer te maken voor de kandidaat-investeerder, des te sterker zal de laatste

zich gaan realiseren hoe weinig vastigheid voor zijn onderneming er in dat klimaat zit: zijn penningen moeten langer mee dan de huidige Minister. Bij zaken op lange termijn behoort een politiek op lange termijn: tenzij de in te dienen uitvoeringswetten dienaangaande werkelijk goede garanties geven, zullen weeding ondernemers hun rendementscalculaties bij de beoordeling van nieuwe projecten ineens gaan aanpassen aan het nieuwe tarief.

Trouwens: is het fiscale effect op de uitkomst van de rendementsberekening werkelijk bepalend voor de beslissing om te investeren of niet? In de onderneming, waar recensent werkzaam is, stellig niet. In een rentabiliteits-schatting voor een nieuw project zitten doorgaans zulke grote onzekerheden, dat 52 pCt of 46 pCt vennootschapsbelasting, 5×4 pCt belastingaftrek, verliescompensatie van 4 of 6 jaar enz. enz. als onbelangrijke verrijningen niet eens in de berekening worden opgenomen. Zij nifesteren zich pas *achteraf* in de overblijvende winst. Voor de *financier* moge dit complex van fiscale maatregelen een punt van belang zijn bij zijn financieringsbeslissing, maar voor de *ondernemer* nauwelijks.

Naar recensents oordeel ligt het *wezenlijke* probleem van Nederlands industrialisatie niet in de schaarste aan beschikbaar kapitaal — welk tekort immers nationaal-economisch oplosbaar moet zijn, indien men de daarvoor nodige politieke beslissingen maar aandurft —, maar in de schaarste aan goede projecten. Projecten met een behoorlijke uitvoerquote, waarin de ondernemingsleiding voldoende *vertrouwen* heeft. Dat *vertrouwen* kan *ondersteund* worden door een gunstige uitkomst van een rentabiliteitsberekening, maar het *ontstaat* daar niet uit, en het wortelt er ook niet in. Daarom vreest recensent, dat de fiscale receptuur van de Vierde Industrialisatienota — toch al niet krachtig gekruid — een klein, een té klein effect zal hebben.

Industrialisatiebeleid moet allereerst zijn: kweken van vertrouwen bij hen, die de investeringsobjecten op te zoeken en de investeringsbeslissingen te nemen hebben: de ondernemers. Vertrouwen in eigen kunnen, vertrouwen in de levenskrachtigheid der eigen onderneming, en vertrouwen in de common sense van de arbeidsgemeenschap, die door het gehele volk wordt gevormd. Het is een *menselijk*, geen fiscaal-financieel probleem. Een hond aan de ketting kan zich niet verroeren. Maar alleen het langer maken of zelfs wegnemen van de ketting maakt van het beest nog eens windhond. Zo geeft de Nota — hoe noodzakelijk overigens fiscale verlichting voor het bedrijfsleven ook is — slechts een ouverture, en geen complete symphonie.

Gevraagd een X-iaanse structuurwetenschap! Ontstaan uit samenwerking van velen: bedrijfspsychologen, -technici en researchmensen, bedrijfseconomen, -financiers en verkoopleiders enerzijds, en hun macro-economische tegenvoetters anderzijds. Wie waagt zich er aan?

Zolang we die niet bezitten is het puur toeval, indien we — zoals in de jaren 1948-1952 — het gestelde doel bereiken. En even zolang zal niemand het anders zeggen of de thans voorgestelde maatregelen slechts lapmiddelen zijn dan wel ver over het doel heen schieten.

Onder deze omstandigheden kunnen de voorgestelde maatregelen niet anders worden beschouwd dan als een proefballonnetje: geef de patiënt een stroopdrankje, en kijk hoe hij reageert. Als methode bij ontbrekende betrouwbare diagnose niet verwerpelijk, mits de arts het ziekteverloop — een nationale onderinvestering — op de voet volgt, en snel de dosis verandert als de patiënt onvoldoende reageert. Wat dat betreft is het al zeer weinig

hoopvol, dat kwalen, reeds half 1952 aan de dag getreden, negen maanden bedenktijd vragen vóór de dokter zijn recept heeft geschreven, en dan nog eens negen maanden voor het drankje klaar is. Zodoende zal de patiënt voor

het eerst in 1955 op zichtbare resultaten mogen hopen...

Senatu deliberante Saguntum periit. De ondernemerswereld heeft genoeg gewaarschuwd. Thans is het woord aan de Overheid.

Arnhem.

Dr G. A. Kohnstamm.

Kartelling en Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie

Op het her-oriënteringsweekend van 24 en 25 April II. van de Vereniging van Afgestudeerden der Nederlandse Economische Hoogeschool is een tweetal onderwerpen besproken, welke voor het gehele Nederlandse bedrijfsleven van de allergrootste betekenis zijn en zullen worden. Prof. Dr J. Wisselink legde speciaal de nadruk op de praktijk van de kartelling, welke hij ziet als een grensgebied tussen de bedrijfsleer en de algemene leer van de economie. Dit grensgebied is in beweging, waardoor een definitieve kartelindeling niet te geven is en genoeg moet worden genomen met een indeling naar de stand van zaken van het ogenblik. Nieuwe kartelvormen, zoals bijvoorbeeld kartels tot uitwisseling van gegevens en specialisatiekartels, zijn opgetreden en productiekartels zijn talrijker geworden dan prijskartels. Speciaal wordt ook de aandacht gevestigd op productiekartels (resp. afzetkartels) plus prijsbodem. Het zwaartepunt ligt bij deze vorm in de productie- of afzetquote en de prijsvereenkomst is slechts een hulpmiddel om de quote beter te doen functioneren. Een dergelijke lage prijsbodem heeft ten doel om een nivellerende werking bij de prijsvorming te bereiken, daar een stabiel prijspeil in het belang van industrie, groothandel, detailhandel en consument is. Ook het inzicht in de feitelijke werking van de kartels is verdiept door invoering van de begrippen „offensieve” en „defensieve” kartelling, tusschen welke de scheidingslijn ongeveer loopt bij een structurele overcapaciteit in de gekartelleerde bedrijfstak of een deel daarvan. In verband daarmee rijst de vraag, of men een kartel wel kan blijven zien als de samenwerking van ondernemingen ter beheersing van de markt.

Het grootste deel van de kartels kan gerekend worden tot de defensieve kartels, waardoor de nadruk voornamelijk komt te liggen op het rationaliserende element, zowel in structurele als in conjuncturele zin. Zelfs bij nadere beschouwing van de offensieve kartels wordt de maatschappelijk ongunstige werking van de monopoliserende tendens meestal meer dan gecompenseerd. Prof. Wisselink ziet de antipathie tegen kartels in de angst voor kartels met een offensief doel, waaronder hij verstaat, dat in een bedrijfstak, waarin geen structurele overcapaciteit aanwezig is, de prijzen en winsten worden opgevoerd boven bedragen, welke nodig zijn voor het voortbestaan van het gekartelleerde deel van de bedrijfstak. De prijzen, nodig voor het voortbestaan, worden dan omschreven als zodanige prijzen, dat het gemiddelde, goedgeleide bedrijf behoorlijk kan afschrijven (inhoudende de mogelijkheid tot een zodanige modernisering, dat het zijn structurele positie kan behouden), behoorlijke arbeidsvoorwaarden kan geven, noodzakelijke reserves (w.o. conjunctuurreserves en structuurreserves) kan vormen en het benodigde kapitaal een beloning kan geven, voldoende om het aan te trekken, resp. te behouden.

Naast de verschillen met vroeger kan worden gesteld dat thans ook het karteldoel wordt ingepast in de structurele ontwikkeling en zodoende bepaaldelijk dynamisch werkt. Van de situatie in de bedrijfstak zal het afhangen

in welke mate de dynamiek gewenst is en verwezenlijkt kan worden.

Naast de rationaliserende tendentie heeft het kartel het voordeel economische destructie te voorkomen, o.a. door het voorkomen van voortijdig waardeloos maken der productiemiddelen en het beperken van sociale repercussies in de vorm van plotselinge werkloosheid van geschoolde arbeiders, zonder dat herscholing op korte termijn mogelijk is.

Ten slotte legde spreker nog het verband tussen kartelling en bedrijfsorganisatie door op te merken, dat de bedrijfsorganisatie veelal bestaat uit dezelfde groepen als de betrokkenen bij het kartel en een dergelijke controle zou neerkomen op controle op zichzelf. Niet de P.B.O. is het geschikte orgaan om kartels te controleren, doch de Overheid zelve behoort het te doen.

* *

Prof. Mr P. J. Oud, die de P.B.O. behandelde, benaderde het vraagstuk van de staatsrechtelijke kant. De mogelijkheid tot functionele decentralisatie werd in 1922 in de Grondwet in algemene zin geopend, terwijl daarnaast in 1938 deze mogelijkheid om psychologische motieven nog werd versterkt door het uitdrukkelijk bepalen van de mogelijkheid tot instelling van openbare lichamen voor beroep en bedrijf.

Vóór het opnemen van grondwettelijke bepalingen was op sociaal terrein reeds een ontwikkeling der bedrijfsorganisatie gaande, zich manifesterend in een poging tot het instellen van bakkersraden en de instelling van raden van arbeid en voorts door het opnemen van de erkenning der collectieve arbeidsovereenkomst in het Burgerlijk Wetboek en de privaatrechtelijke en later publiekrechtelijke regeling van de C.A.O. Belangrijk is in de sector van de sociale verzekering het opkomen van bedrijfsverenigingen, waardoor de uitvoering van de wet landelijk door de bedrijfsgenoten wordt uitgevoerd.

Op economisch gebied kwam men tot het bindend en onverbindend verklaren van de ondernemersovereenkomsten, het kartelbesluit en de Woltersomse organisaties en op sociaal-economisch terrein tot de wijziging van de bedrijfsradenwet in 1939 als voorloper van de Wet op de Bedrijfsorganisatie. Hieruit kan worden vastgesteld, dat naar maatstaven van belang voor het bedrijfsleven de aan de Wet op de Bedrijfsorganisatie voorafgaande ontwikkeling in de sociale sector aanmerkelijk belangrijker geweest is dan in de economische sector. De Wet op de Bedrijfsorganisatie nu voegt beide elementen samen. In dit verband behandelde spreker de instelling van de Sociaal-Economische Raad, waarbij men zich kan afvragen, of dit lichaam wel als een vertegenwoordigend orgaan van het bedrijfsleven kan worden beschouwd, omdat een derde gedeelte van de leden door de Kroon wordt aangewezen. Daarna overgaand op de instelling van de „schappen” springt onmiddellijk het verschil in wijze van instelling in het oog. Productschappen immers kunnen uitsluitend bij wet tot stand worden gebracht;

bedrijfschappen zowel bij algemene maatregel van bestuur, als bij de wet. In het eerste geval zullen de bedrijfschappen slechts tot stand komen, indien de representatieve organisaties van het bedrijfsleven dit verzoeken, zodat in feite van een erkenning kan worden gesproken. Bevoegdheden aan een bedrijfsschap kunnen in dat geval dus uitsluitend worden gegeven, indien het bedrijfsleven daarvoor voelt. In dit verband merkt spreker op, dat het met de P.B.O. een merkwaardige kant is uitgegaan. Voor de hand zou, gezien de historische ontwikkeling, hebben gelegen, dat de uitbouw van de C.A.O. als uitgangspunt had gediend en dat begonnen was met ordening van het sociale terrein binnen de P.B.O., doch hiertegen is verzet van de kant van de werknemers gerezen. De Wet op de Bedrijfsorganisatie draagt het gevaar in zich, dat zich een tegenstelling gaat ontwikkelen tussen de vrije organisaties, waarin alle ondernemers mee kunnen spreken en de „schappen”, waarin slechts een klein deel van het bedrijfsleven in het bestuur kan worden opgenomen, zonder dat daarachter een algemene ledenvergadering staat. Deze mogelijke tegenstelling had voorkomen kunnen worden, indien de vrije organisaties met publiekrechtelijke bevoegdheden waren bekleed.

Daarna ging Prof. Oud nog in op het vraagstuk, of bevoegdheden inzake kartellering aan de bedrijfschappen zijn toegekend. Naar zijn mening verzet de Wet op de Bedrijfsorganisatie er zich niet tegen, doch gezien het nog bestaande kartelbesluit en het voor-ontwerp van Wet op de economische mededinging, is zijn indruk, dat men de kartellering buiten de P.B.O. wil laten en daarvoor een aparte procedure zal handhaven. Deze indruk wordt versterkt door het feit, dat onder de huidige omstandigheden het zwaartepunt zich van het verbindend verklaren van ondernemersovereenkomsten heeft verlegd naar het verbindend verklaren daarvan.

* *

Wij ontveinzen ons niet, dat met het bovenstaande de standpunten van de beide inleiders slechts op summier wijze werd weergegeven, doch wij menen dit te mogen doen, omdat de eerste, doch wij menen dit te mogen doen, van een uitgebreid document over kartellering aan alle deelnemers van het heroriënteringsweekend zijn zienswijze op de gehele materie voor allen, die in de praktijk met het vraagstuk van kartellering te maken hebben, op duidelijke wijze had weergegeven en de volgende spreker zijn voordracht op schematische wijze aan de deelnemers had voorgelegd.

Voor degenen, die meenden, dat beide sprekers hun voordrachten zouden richten op het uitdiepen van de verhouding tussen kartellering en P.B.O., wat volgens de inleiders niet de opzet was geweest van dit weekend, was de wijze, waarop beide problemen waren benaderd uiteraard een teleurstelling. Door deze groep werd het ten eerste op prijs gesteld, dat Prof. Dr H. J. Frietema de gedachtenwisseling opende met een toelichting van de ontwikkeling van de P.B.O. in de landbouw, omdat in deze bedrijfstak de P.B.O. het eerst in de praktijk zal worden gebracht en tevens omdat hier reeds een belangrijke voorgeschiedenis bestaat, welke van grote invloed is geweest op de inhoud van de Wet op de Bedrijfsorganisatie.

Terecht kon Prof. Frietema er op wijzen, dat in de beschouwingen van Prof. Oud buiten beschouwing was gelaten de ontwikkeling van de thans bestaande bedrijfschappen op het gebied van de voedselvoorziening, welke zich tijdens de tweede wereldoorlog hebben ontwikkeld

uit de „landbouw-crisiscentralen” en nu zullen worden gereorganiseerd in de vorm van productschappen.

Dat de S.-E.R. zich in eerste instantie heeft beziggehouden met productschappen houdt verband met het feit, dat de huidige bedrijfschappen volgens de wet hun werkzaamheden moeten beëindigen op 15 Februari 1954. Gezien de ingrijpende taak van de huidige bedrijfschappen, waarbij spreker o.a. wees op de maatregelen op het gebied van de zuivel, zal men geen vacuüm mogen laten ontstaan. Wat de nieuwe bedrijfschappen betreft, is door de S.-E.R. allereerst het Landbouwschap behandeld. In de kring van de landbouw bestond tegen instelling van het Landbouwschap geen bezwaar, hetgeen niet te verwonderen valt, indien men bedenkt, dat één van de doelstellingen van de Stichting voor de Landbouw, welke is opgeborgd uit de drie centrale werkgevers- en werknemersorganisaties op dat gebied, o.a. bestaat uit het voortbrengen van een P.B.O. Moeilijkheden rezen bij het overleg met de S.-E.R. over de mogelijkheid van instelling van territoriale landbouwschappen en de omvang van de bevoegdheden. Vooral op het laatste punt, waarbij o.a. vraagstukken, welke bij kartellering een grote rol spelen, in het geding waren, zoals productie-omvang, afzet, werking, kwaliteitsbevordering en ziektebestrijding, ontstonden tegenstellingen. Ten slotte is deze strijd geëindigd in een compromis, waarbij o.a. de bestrijding van aardappelziekte werd overgelaten aan het bedrijfsschap. Spreker achtte dit juist, omdat daardoor de Staat in aanzienlijke mate wordt ontlast en de toch reeds omvangrijke verantwoordelijkheid van het parlement wordt vermindert. Daartegenover worden de bevoegdheden, welke belangrijke repercussies hebben op volgende schakels in de bedrijfskolom, buiten het Landbouwschap gelaten.

* *

Hiermede waren de standpunten over het gehele terrein vrijwel bepaald. Allereerst de hoogleraar voor de industriële economie, die hoewel op ander terrein wel, doch althans met betrekking tot de kartellering voor de P.B.O. meestal geen taak ziet weggelegd en, ettelijke voorbeelden uit de Verenigde Staten gevend, hoogstens vreest voor een machtspositie voor de landbouw, waarbij (dit wederom met voorbeelden van discriminatie tussen landbouw en industrie in de Verenigde Staten) mogelijk andere groepen dan de landbouwers tussen kade en schip vallen; voorts de hoogleraar in het staatsrecht, die, hoewel hij de P.B.O. een goed hart toedraagt, constateert dat in de Wet op de Bedrijfsorganisatie een gebouw wordt opgetrokken, dat begint bij het dak en daarna zoekt naar de fundamenten en ten slotte de hoogleraar in de agrarische vakken, die de noodzaak van de P.B.O. voor de landbouw bepleit en in de huidige Wet op de Bedrijfsorganisatie daarvoor een aanvaardbaar uitgangspunt vindt.

Deze standpunten werpen bij ons de vraag op, of aan de economische fundering van de P.B.O. wel voldoende aandacht is besteed. Indien men de kartellering ziet als het grensgebied tussen de bedrijfsleer en de algemene leer van de economie en de P.B.O. als een grensgebied tussen de algemene leer van de economie en het staatsrecht, dan moet het mogelijk zijn beide vraagstukken tot het gemeenschappelijke vlak van de algemene economie terug te voeren. In deze algemene economie stuit men bij de behandeling van de markt vorm op het vraagstuk van de elasticiteit van vraag en aanbod. In dit verband werd bij een bespreking aangaande de uitvoering van de P.B.O.

door ons opgemerkt ¹⁾, dat wij de indruk hadden, dat in de bedrijfstakken met een grote elasticiteit van het aanbod en bij inelasticiteit van de vraag naar het betrokken product de noodzaak tot het instellen van bedrijfsschappen wel eens aanwezig zou kunnen zijn, hoewel daarbij de vraagstukken van geval tot geval zouden moeten worden bezien.

Hier nu zal zich veelal demonstreren het verschil tussen landbouw en industrie. Bij deze laatste zal in de gedachtengang van Prof. Wisselink grote elasticiteit van het aanbod in vele gevallen neerkomen op een structureel teveel aan aanbod of een structureel te grote productiecapaciteit, welke zal leiden tot een defensieve kartellering, terwijl tegelijkertijd bij een sterke inelasticiteit van de vraag de mogelijkheid van wat de referent met „marktverwording” aanduidt, zeker niet denkbeeldig is, hetgeen eveneens tendert tot het aangaan van een „defensieve kartellering”.

Wordt daarbij in aanmerking genomen het in verschillende bedrijfstakken relatief gering aantal ondernemingen, waarover het gaat en de veelal hoge investeringen, dan is het duidelijk, dat via de beproefde weg van de kartellering een marktbeïnvloeding kan worden bereikt, welke de ondernemers in die bedrijfstak voldoende structurele veiligheid zal bieden. In dit verband is het logisch, dat men een gering aantal outsiders liever accepteert dan zich te onderwerpen aan verordeningen van een orgaan van de P.B.O., welke als publiekrechtelijk orgaan dieper in de feitelijke verhoudingen doordringt dan gewent is en soms niet snel genoeg kan reageren. Toch kunnen wij ons voorstellen, dat in gevallen, waarin normaliter een kartel tot stand zou moeten komen, het getal of de kracht der outsiders zo groot is, dat men, om erger te voorkomen, liever een beroep op de „schappen” zal doen dan de gevolgen van vrije concurrentie in een geprononceerde defensieve positie te aanvaarden. Aangezien de kartels in hoofdzaak horizontale organisaties zijn, zou in dergelijke gevallen een beroep op bedrijfsschappen verre te prefereren zijn boven de inschakeling van productschappen zoals wij reeds eerder uitvoerig hebben besproken. De door Prof. Oud aangeduide lijn om de bedrijfsschappen op te bouwen op hetgeen in het maatschappelijk leven is gegroeid, zou in dergelijke industriële uitzonderingsgevallen dan ook voor de economische sector kunnen worden gerealiseerd:

Hoe ligt het nu in de praktijk van de landbouw? Voor vele landbouwproducten bestaat een uitgesproken inelastische vraag met dezelfde tendentie tot marktverwording als bij de industrie voorkomt in geval van overcapaciteit of overaanbod. Aangezien oogsten van jaar tot jaar aanzienlijke schommelingen te zien geven en de kans op overproductie van jaar tot jaar latent aanwezig is, ligt ook hier de gedachte aan kartellering voor de hand. Die is veelal niet verwezenlijkbaar, omdat het aantal aanbieders zeer groot is. Daarom bleef als enige uitweg over, mede ter bescherming van de economisch zwakkeren in de agrarische samenleving, een beroep te doen op de Staat, om door middel van dwang een marktbeïnvloeding te bereiken, welke in vele industriële bedrijfstakken onder gelijksoortige omstandigheden op basis van vrijwilligheid tot stand kon komen. In dat licht gezien lijkt het ons niet juist het voor te stellen, alsof bijv. in de Verenigde Staten en in Nederland de Overheid ten opzichte van landbouw en industrie met twee maten zou meten ²⁾.

Het valt niet te ontkennen, dat zich in de landbouw

ontwikkelingen voordoen, welke zich uiteten in een toenemende mechanisatie en grotere investeringen, hetgeen in aansluiting op hetgeen in de industrie geldt, zou moeten leiden in de richting van eigen soort kartellering. Voor bepaalde onderdelen van de landbouw in de ruimste zin, o.a. voor de Nederlandse tuinbouw, is dit ook inderdaad het geval. Voor andere sectoren van de landbouw, waar nog altijd het grote aantal belanghebbenden een beletsel vormt om te komen tot regelingen op vrijwillige basis, blijft publiekrechtelijke regeling noodzakelijk. Toch dient het als een stap vooruit te worden beschouwd dat er in de landbouw een streven is ontstaan om regelingen, welke voorheen door de centrale Overheid tot stand werden gebracht, thans worden overgebracht in de sfeer van de „schappen”, dus in de sfeer van organen waarin het bedrijfsleven in veel sterkere mate zijn wil tot uitdrukking kan brengen. De door Prof. Frietema geschetste strijd van de Stichting voor de Landbouw om bevoegdheden op economisch gebied zoveel mogelijk in de sfeer van het landbouwschap te betrekken, moge dan voor deze bedrijfstak geëindigd zijn in een compromis, in wezen getuigt zij van een ontwikkeling, welke door de rest van het Nederlandse bedrijfsleven slechts kan worden toegejuicht, omdat zij, zij het ook op gedwongen wijze, nauw aansluit bij hetgeen door de industriële sector op basis van vrijwilligheid was bereikt.

Het bovenstaande kan er op duiden, dat in de P.B.O. voor zover het haar economische bevoegdheden betreft, industrie en landbouw de gelegenheid krijgen naar elkaar te groeien. Daarbij zal voorop gesteld moeten blijven, dat hetgeen het bedrijfsleven op basis van vrijwilligheid zal kunnen doen met alle voordelen van snel reageren en een doeltreffende interne discipline, ook door hem zal moeten worden gedaan, uiteraard onder de reserve, dat het niet in strijd zal zijn met het algemeen belang. Daarnaast zullen industriële bedrijfstakken, waar kartellering op grond van de economische omstandigheden nuttig, doch door de samenstelling van de bedrijfstak niet realiseerbaar is, in de bedrijfsorganisatie de gelegenheid moeten vinden op publiekrechtelijke basis nuttige, op kartels gelijkende, bindingen tot stand te brengen. Met de opmerking van Prof. Wisselink dat dan, gelijk bij de kartels, doeltreffende en snelle sancties op overtredingen nodig zijn, kunnen wij geheel meegaan. Aan de andere kant zullen die agrarische bedrijfstakken, welke tot op heden door overheidsmaatregelen werden beheerst, en daardoor uit een tegengestelde richting komen, steeds meer op het terrein van het zelf doen binnen het kader van de P.B.O. terecht komen.

In gemoede kan men zich afvragen, of de ontwikkeling in industrie en landbouw in feite niet reeds zeer dicht naar elkaar gegroeid is. Is niet één van de nieuwe vormen op het gebied van de kartellering het productiekartel plus prijsbodem en komt dit, afgezien van de gedwongen vorm, waarin tot nu toe regelingen in de landbouw tot stand komen, niet in sterke mate overeen met een teeltbeperking plus minimumprijsregeling?

Het zijn o.a. de bovenstaande slechts summier weergegeven gedachten, welke in ons opkwamen tijdens het her-oriënteringsweekend toen door de inleiders en de daarop volgende discussies de begrippen kartellering en P.B.O. met elkaar in verband werden gebracht. Wij kunnen de Vereniging van Afgestudeerden der Nederlandsche Economische Hoogeschool slechts toewensen, dat de door haar aan de orde gestelde vraagstukken in bredere kring belangstelling zullen ondervinden en tot verdere bestudering aanleiding zullen geven.

¹⁾ „Uitvoering P.B.O., horizontaal of verticaal?” in „E.-S.B.” van 14 Januari 1953, no 1859.

²⁾ Prof. Wisselink deelde ons mede, dat binnenkort een dissertatie zal verschijnen, waarin o.a. dit verschil in behandeling met de consequenties voor de gehele bedrijfskolom wordt belicht.

INTERNATIONALE NOTITIES

De Economische Week te Brugge

Onder de auspiciën van het Europa-College te Brugge is aldaar van 27 April tot 2 Mei jl. gehouden de „Economische Week”. Het Europa-College, waarvan onze landgenoot Prof. H. Brugmans de erergerieke rector is, is een instelling van hoger onderwijs die tot doel heeft de bestudering van alle vraagstukken — economische, politieke, culturele —, samenhangend met de Europese eenwording en de vorming van een groep van jonge Europeanen, die zich hun verantwoordelijkheid ten deze bewust zijn. In cursussen van één jaar worden telkens ongeveer veertig jonge mensen bijeengebracht, door hun regeringen uitgezocht en volgens een vaste sleutel verdeeld over de Europese landen: 5 Duitsers, 5 Engelsen, 5 Fransen, 5 Italianen, 5 „Beneluxers” en kleinere aantallen uit de andere landen. In de drie jaren van zijn bestaan heeft het College ook telkens enige „waarnemers” uit buitenlandse landen binnen zijn kring gehad.

De opzet van de Economische Week, voor het eerst dit jaar gehouden, is enige economen bijeen te brengen die zich met de Europese zaak in het algemeen en met het College in het bijzonder hebben beziggehouden, om een aspect van de Europese integratie te bespreken aan de hand van door elk hunner voorbereide rapporten, die overigens ook gepubliceerd zullen worden. De bespreking geschiedt voor het forum der studenten, welke laatsten ook aan de discussie deelnemen. Deze eerste week was gewijd aan het monetaire aspect der Europese integratie.

Bijdragen werden geleverd door de professoren Åkerman (Lund), Byé (Parijs), Hawtrey (Cambridge), Papi (Rome), Perroux (Parijs) en schrijver dezes; een extra bijdrage werd geleverd door de gast, Prof. Hart van New York. De onderwerpen kunnen verdeeld worden in onderwerpen die in het bijzonder de techniek van het betalingsverkeer betreffen, zoals van de heer Papi, die de vormen van en voorwaarden tot convertibiliteit en van de heer Hawtrey die de geld- en creditvoorziening in een geïntegreerde groep landen behandelden en onderwerpen die de „krachten op de achtergrond” behandelden, zoals de bijdragen van de heer Åkerman (vooral handelende over de loon- en prijsvorming) en de heer Byé (over de vaststelling van de wisselkoersen bij een integratie van nationale geldsystemen). De bijdrage van Prof. Perroux behandelde op zeer brede wijze de sociale en politieke achtergronden van en de politieke mogelijkheden tot een monetaire integratie. Ondergetekende schetste de taak, die naar zijn mening een politieke autoriteit der zes landen van de K.S.G. op financieel gebied zou moeten aangaan.

Het was duidelijk dat de bijdragen der verschillende sprekers het stempel droegen zowel van hun persoonlijke opvattingen als van de politieke en nationale omgeving waaruit zij voortkomen, ook wanneer men kan vaststellen dat de bijdragen een hoog niveau van wetenschappelijke objectiviteit toonden. De door hen behandelde stof laat zich wellicht het best ordenen aan de hand van de door Prof. Meade gegeven indeling van de instrumenten der internationale economische politiek. Twee groepen van instrumenten zijn essentieel: degene die de omvang van de totale vraag regelen, dat zijn vooral de financiële instrumenten van de overheidspolitiek en de bankpolitiek, en degene die het prijs- en kostenpeil van elk land bepalen, in internationale geldeenheden uitgedrukt; laten we zeggen in dollars. Deze laatste instrumenten zijn die van de loon- en prijspolitiek, alles wat met de arbeids-

productiviteit te maken heeft en, in het verband van ons onderwerp zeer belangrijk, de wisselkoers.

Ten einde een goed werkend betalingsverkeer in een groep van nauw samenwerkende landen te verkrijgen, heeft men zowel kwesties van monetaire techniek te regelen, als zorg te dragen dat voldaan is aan bepaalde fundamentele voorwaarden tot evenwicht — bepaald door de reeds genoemde „krachten op de achtergrond”. Natuurlijk werd door verschillende sprekers in de behandeling dezer problemen aangeknoopt aan het mechanisme dat omstreeks 1900 werkte en dat nog veelal ook het uitgangspunt voor leerboeken vormt. Er was dan reden genoeg om te wijzen op structuurveranderingen die de soepelheid van het mechanisme hebben verminderd en bijzondere omstandigheden die het evenwicht hebben verstoord. Prijs- en loonniveaus zijn aanmerkelijk instabiel, terwijl de defensieve uitgaven het evenwicht tussen inkomens en uitgaven bedreigen; de politiek van volledige werkgelegenheid houdt eveneens het risico in van een voortdurende stijging der lonen. Daarnaast staan dan de moeilijkheden van het structurele dollartekort der Europese landen. In het bijzonder de hoogleraren Åkerman en Perroux gingen op deze moeilijkheden en de mogelijkheden, hun gevolgen te overwinnen, in. De heer Åkerman bleek daarbij voorstander van een loonvorming die in essentie veel doet denken aan de in Nederland toegepaste methode.

Op de wenselijkheid om de totale vraag naar goederen en diensten op een stabiel en hoog peil te houden, ter voorkoming van conjunctuurinzinkingen, werd door schrijver dezes ingegaan, waarbij de stelling werd verdedigd dat de samenwerking te dien aanzien in de O.E.E.C. te weinig garanties biedt dat ook inderdaad de juiste politiek door de samenwerkende landen wordt gevolgd. Een nauwere band werd bepleit, waarbij als orgaan gesproken werd aan de „Ministerie van Financiën” van de Schuman-landen.

Uiteraard werd daarbij niet uit het oog verloren dat de Europese landen alleen een eventuele werelddepressie niet zullen kunnen compenseren; de medewerking van de Verenigde Staten kan daarbij niet gemist worden, zij het eventueel desnoods met een zekere verdrag.

Ten aanzien van de vraagstukken van conjunctuurstabilisatie werd een extra-bijdrage tot de discussie geleverd door de gast, Prof. Hart van Columbia University, die een inleiding hield over de grondstoffenvaluta, in ons land sedert 1931 verdedigd door Prof. Goudriaan.

Wat de technische vraagstukken van een monetaire integratie betreft werden, zoals reeds opgemerkt, in het bijzonder bijdragen geleverd door de heren Byé en Hawtrey. Prof. Byé behandelde moeilijkheden van het vaststellen van de juiste wisselkoers bij een verdere integratie. Bij het wegvallen van bepaalde handelsbelemmeringen en het daaraan aanpassen van de productiestructuur zullen de wisselkoersen moeten worden herzien. Dit is een minder eenvoudige manipulatie dan men misschien zou denken, aldus de heer Byé, die, aan de hand van het voorbeeld van Brazilië, betoogde dat men tot geheel verschillende evenwichtskoersen zal moeten concluderen naarmate men: a. de ontwikkeling zoekt in de richting van het ene dan wel van het andere product (katoen of koffie) en b. de eis stelt dat het evenwicht op korte dan wel op langere termijn moet worden bereikt.

Prof. Hawtrey behandelde de wijze waarop in een groep landen, die reeds een geünificeerd geldstelsel hebben, evenwichtsverstoringen kunnen ontstaan door „over-

spending" in een bepaald land en hoe deze overwonnen, resp. voorkomen kunnen worden. Aanvankelijk zal bijv. de mogelijkheid bestaan de locale credietverlening uit te breiden, doch wanneer de grens daarvan is bereikt, zullen activa van meer dan locale betekenis moeten worden verkocht; verdere credietverlening kan alleen plaatsvinden, wanneer de groep van landen daarin toestemt, op straffe van deflatie en verlaging van locale activiteit. Hier komt men dan aan de vraag toe, volgens welke maatstaven internationale kapitaalverstrekking moet plaatsvinden, d.w.z. de coördinatie van de financiële politiek komt aan de orde.

In concreto kan een financiële integratie worden nagestreefd zowel ten einde het monetair evenwicht te bewaren als om de financiering van de ontwikkeling van minder ontwikkelde gebieden te internationaliseren. Beide functies zijn op het ogenblik aan de orde. De E.B.U. en de O.E.E.C. hebben een begin gemaakt met het beoordelen van de interne financiële politiek hunner leden en met het doen van aanbevelingen dienaangaande. De discussies betreffende de politieke gemeenschap hebben de mogelijkheid van een Europese financiering van zekere investeringen nader gebracht. Het economische belang van de coördinatie dezer functies werd algemeen beklemtoond. De vraag aan welke organen zij zou moeten worden toevertrouwd, bleek minder gemakkelijk eenstemmig te kunnen worden beantwoord. Verschillende der deskundigen hebben er zich niet over uitgelaten. Prof. Perroux, die in dit opzicht de meest diepgaande analyse had gemaakt van de politieke en psychologische mogelijkheden van de naaste toekomst, verklaarde voor de eerste twee jaren nog niet te geloven in een Hoge Financiële Autoriteit buiten de E.B.U.; wel verdedigde hij uitbreiding van de reserves en de bevoegdheden dezer instelling. De heer Perroux is echter een zeer voorzichtig beoordelaar van de toestand, afkerig van het vooruitlopen op de ontwikkeling en sceptisch tegenover het „kleine Europa". Door ondergetekende werd een gemeenschappelijk financieel beleid wel voor wenselijk gehouden; zowel t.a.v. de financiering van bepaalde gemeenschappelijke taken als t.a.v. het handhaven van het monetair evenwicht.

Het Europa-College hoopt weldra over te gaan tot publicatie der inleidingen en van de hoofdpunten der discussie.

J. T

AANTEKENING

Het jaarverslag 1952 van De Nederlandsche Bank

Object van de dringendste zorg op economisch gebied was einde 1951 de dreiging van verminderende bedrijfsdrukke en werkgelegenheid, aldus ongeveer het verslag 1951 van onze centrale bank.

Is deze dreiging in 1952 werkelijkheid geworden? Hebben onze monetaire autoriteiten, met name De Nederlandsche Bank, hiertegen inflatoire althans anti-inflatoire bestrijdingsmiddelen toegepast of aanbevolen?

Ziedaar enkele van de vragen die onwillekeurig rijzen bij degene, die het Bankverslag 1952 ter hand neemt.

In het algemene gedeelte van dit verslag — waarin verleden jaar een uitgebreid overzicht werd gegeven van de restrictieve monetaire politiek van Overheid en centrale bank — treffen wij thans in de eerste plaats de stelling aan, dat 1952 voor de Nederlandse volkshuishouding een periode van aanpassing, van sanering en

van consolidatie is geweest. Laatstgenoemde uitdrukkingen zullen bij sommigen wellicht een enigszins onbegrijpelijk gevoel teweegbrengen; dit gevoel kan echter door de gegeven toelichting weer geheel of gedeeltelijk worden weggenomen. Wel vraagverschuivingen (lees dalingen) in 1952; echter consolidatie dezer verschuivingen; en een voorlopig evenwicht op lager niveau van het verbruik van duurzame consumptiegoederen. Wel een toeneming van de werkloosheid in 1952, maar nauwelijks een absolute vermindering van de werkgelegenheid; slechts het accres van de beroepsbevolking kon geen plaatsing op de arbeidsmarkt vinden. Wel een vermindering van de investeringen, maar slechts bij de voorraadsinvesteringen; de bruto investeringen in kapitaalgoederen waren in 1952 niet geringer dan in 1951. Wel een zeer groot kasoverschot van het Rijk; echter, de deflatoire invloed daarvan „strekke ter compensatie van inflatoire financieringen uit de tijd van de belastingachterstand".

Wel een deflatoir proces in 1952 doordat de gemeenten voor honderden miljoenen gulden op de kapitaalmarkt opnamen, zonder overeenkomstige besteding. Maar: „de deflatoire phase van 1952 compenseert ten dele de inflatoire phase van 1951 en voorafgaande jaren, toen de gemeenten investeringsuitgaven met vlottende schuld compenseerden; voor een ander deel compenseert zij de inflatoire phase die in 1953 en eventueel in volgende jaren zal volgen, wanneer de gemeenten de thans gevormde liquide reserves zullen gaan besteden".

De conclusie t.a.v. de binnenlandse conjunctuur luidt, dat hierop het deflatoir liquiditeitsoverschot in de publieke sector en de vermindering van de voorraadsinvesteringen van het bedrijfsleven slechts in geringe mate een ongunstige werking hebben uitgeoefend. Bovendien: het afnemen van de vraag in het binnenland werd gecompenseerd door een stijging van de export. Dientengevolge leidde de tijdelijke deflatoire ontwikkeling in het binnenland ten volle tot een betalingsbalansoverschot.

In totaal bedroeg de goud- en deviezenaanwas in 1952 per saldo f 1.600 mln. Hoewel deze versterking niet zonder meer als van duurzame aard mag worden beschouwd, lijdt het toch geen twijfel, dat ons land uit het aanpassings- en saneringsproces van 1952 versterkt te voorschijn is gekomen. Verheugend is vooral de verbetering van de betalingsbalans met het dollargebied (mede dank zij enkele toevallige omstandigheden). Hierdoor is het ogenblik *nader* gebracht om, in gemeenschappelijk overleg met andere Europese landen en met de Verenigde Staten, maatregelen te *beramen*, die *kunnen* leiden tot een *zekere mate* van herstel van de algemene convertibiliteit (de formulering is niet bepaald onvoorzichtig!).

De regeringsmaatregelen om door uitvoering van openbare werken, door vraagstimulering de werkloosheid tegen te gaan geven aanleiding tot de vraag, of het toelaatbaar of wenselijk is, dergelijke uitgaven op inflatoire wijze te financieren. T.a.v. dit punt wordt voorkeur uitgesproken voor financiering op niet-inflatoire wijze, met name door een beroep op de kapitaalmarkt; in een conjuncturele depressie zal accumulatie van ongebruikte liquiditeiten een dergelijk beroep meestal mogelijk maken.

Het motief voor deze op het eerste gezicht enigszins conservatief aandoende voorkeur moet niet worden gezocht in overwegingen verband houdend met de betreffende depressie zelf, maar met de daarop volgende hausse. Financiering van dergelijke uitgaven met vlottende schuld aldus de gedachtegang, betekent steeds een vergroting van de liquiditeiten in handen van het publiek. Zij brengt het

opbouwen van een inflatoir potentieel met zich, dat *in de toekomst* het betalingsbalansevenwicht ernstig kan bedreigen.

In het hoofdstuk „De financiële en monetaire ontwikkeling in Nederland” komen speciaal de verschijnselen van geldcreatie en beroep op oude liquiditeiten (en omgekeerd geldvernietiging en ophoping van nieuwe liquiditeiten) aan de orde. Deze verschijnselen zijn via vermeerderingen of verminderingen van de totale effectieve vraag naar goederen en diensten van veel belang voor productie, werkgelegenheid en betalingsbalansevenwicht.

De totale geldcirculatie bereikte aan het einde van 1952 een sinds de geldzuivering niet geregistreerd hoogtepunt van meer dan f 8 mrd; de aanwas concentreerde zich vnl. in de girale circulatie. Ondanks deze sterke stijging van de geldhoeveelheid kan men, aldus het verslag, niet zeggen dat deze een peil bereikt zou hebben, dat abnormaal geacht kan worden. Waar de juiste norm voor de „normale” omvang van de geldcirculatie moet worden gelegd is onzeker. Drukt men de gemiddelde geldhoeveelheid per jaar uit in procenten van het nationale inkomen, dan vindt men voor 1950, 1951 en 1952 achtereenvolgens 41, 35 en 38 pCt.

De twee belangrijkste factoren bij de stijging van de geldhoeveelheid in 1952 waren een zeer sterke toeneming van de geldhoeveelheid uit hoofde van de stijging van de goud- en deviezenvoorraad enerzijds en de geldvernietiging door de Overheid anderzijds. In de private sector hielden geldcreatie en geldvernietiging elkander in 1952 nagenoeg in evenwicht.

Bij deze uit deviezenoogpunt gunstige ontwikkeling wordt in het jaarverslag een waarschuwend opmerking gemaakt. Deviezenaanwas en daarmee gepaard gaande geldhoeveelheidsstijging kunnen het gevolg zijn van oppottingen, dus verminderingen van de totaal uitgeoefende vraag. Maar deze vermeerdering van de geldcirculatie kan geacht worden een inflatoir potentieel *voor de toekomst* op te bouwen. „Op ieder toekomstig ogenblik kunnen publiek en bedrijfsleven de wens blijken te koesteren de in samenhang met het betalingsbalansoverschot geaccumuleerde liquiditeiten weder om te zetten in een effectieve vraag naar goederen die, wanneer zij te zijner tijd intreedt, op dat moment geacht moet worden van inflatoire aard te zijn en die dan eventueel weer tot een deviezenverlies zal kunnen leiden”. Bestaat de oorzaak van de deviezenaanwas in inflatoire impulsen in het buitenland, dan gelden soortgelijke waarschuwingen a fortiori. Vervolgens worden de secundaire liquiditeiten geanalyseerd, d.w.z. de vermogensbestanddelen, die, ofschoon zij niet de geldvorm hebben, tóch in een belangrijk opzicht dezelfde behoefte bevredigen als het geld, nl. de behoefte aan liquiditeit. Het blijkt dat deze in 1952 alleen in belangrijke mate zijn toegenomen bij spaarbanken en provincies en gemeenten; bij gezins- en huishoudingen alsmede institutionele beleggers namen zij zelfs enigszins af.

Een belangrijke vraag is, hoe de verhouding is tussen de toeneming van de deviezenvoorraad en de toeneming van de liquiditeitenmassa (primaire en secundaire). Wanneer in een land de deviezenvoorraad toeneemt, doch daarmee een even grote of zelfs nog grotere toeneming van de liquiditeitenmassa gepaard gaat, kan men niet zeggen, dat de innerlijke sterkte van de monetaire en financiële positie is verbeterd, aldus het verslag.

Drukt men nu de netto goud- en deviezenvoorraad uit in procenten van het totaal van primaire en secundaire liquiditeiten, dan vindt men per ultimo 1949, 1950, 1951

en 1952 achtereenvolgens 11, 15, 17 en 33 pCt. In 1952 nam de goud- en deviezenvoorraad toe met f 1.990 mln, genoemde liquiditeiten met f 1.100 mln. In het verslag kan dan ook op grond van deze interessante analyse de conclusie worden getrokken, dat 1952 voor het eerst een krachtige innerlijke versterking te zien gaf, en dat *uit dit gezichtspunt* de stand van de deviezenreserve per einde 1952 stellig voldoende zou kunnen worden geacht.

Onmiddellijk geeft het verslag echter twee waarschuwingen om te voorkomen, dat bij de lezers een te groot optimisme over onze deviezenpositie zou ontstaan.

In de eerste plaats wordt gewezen op het feit, dat i.v.m. de kwaliteit van „een deel” van de Nederlandse deviezenvoorraad, het dekkingskarakter daarvan niet boven alle twijfel is verheven. „Er dient gewaakt te worden tegen uitbreiding van dat gedeelte”.

In de tweede plaats dient bij de beoordeling van de toereikendheid der deviezenreserves aandacht te worden gegeven aan het inflatoire potentieel dat buiten de gegeven liquiditeitenmassa wellicht nog in de volkshuishouding aanwezig is. In de private sector bestaan ten deze in Nederland geen grote gevaren.

Labieler is de situatie echter aan de zijde van de Overheid. Aan het einde van het jaar beschikte de Schatkist over een tegoed bij De Nederlandsche Bank van f 882 mln. „Voor zover de schatkist in de toekomst over dit saldo zou gaan beschikken voor de financiering van bestedingen zonder tegelijk door een beroep op de kapitaalmarkt tot binding van liquiditeiten over te gaan, zou daardoor het bestaande evenwicht tussen deviezenvoorraad en liquiditeitenmassa worden verstoord”.

Gelijke gevaren liggen besloten in het op de balans van de Bank paraïsserende saldo van de „local currency”-rekening, einde 1952 f 1.155 mln bedragende.

„Zolang deze beide posten het monetaire evenwicht nog in gevaar kunnen brengen, kan — ondanks de zo verheugende verbetering in de verhouding tussen deviezenvoorraad en totaal der in de volkshuishouding aanwezige liquiditeiten van een definitieve consolidatie van 's lands monetaire positie nog niet gesproken worden”. Men ziet hoe de Bankleiding dus toch nog enige wolkjes ontdekt aan wat iven beschouwen als een blauwe hemel.

In een afzonderlijk hoofdstuk over de Overheidsfinanciën wordt er nog eens de nadruk op gelegd, dat de perspectieven voor 1953 wel zeer verschillend zijn van de resultaten van 1952 en wordt nog eens herhaald, dat de handhaving van het monetaire evenwicht in de toekomst grote behoedzaamheid in het financiële beleid van de Staat zal blijven vereisen, en in ieder geval mede een aanzienlijk beroep op de kapitaalmarkt noodzakelijk zal maken.

Wanneer men alle andere belangrijke punten, die verder in het jaarverslag ter sprake komen (bijv. het overzicht over geld- en kapitaalmarkt, de details der gevoerde credietpolitiek, de bemoeiingen van de Bank inzake het toezicht op het credietwezen en de deviezenregelingen) buiten beschouwing laat, is alleen reeds het boven behandelde voldoende om in te zien, hoe belangrijk de visie is, die in het verslag t.a.v. de fundamentele punten van de Nederlandse monetaire politiek tot uiting komt. Ook degen, die het niet op alle punten met de beschouwingen van de President van onze circulatiebank eens is, zal moeten erkennen dat het verslag ook dit keer wederom een van de hoogtepunten van de hier te lande gepubliceerde financieel-politieke beschouwingen vormt.

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

De geldmarkt was gedurende de meeste dagen van de verslagweek ruim. Per Maandag 27 April werd de call-rente verlaagd tot $\frac{1}{2}$ pCt, welk percentage verder gehandhaafd bleef, met uitzondering van Vrijdag, toen het in verband met ultimo-mutaties weder op $\frac{3}{4}$ pCt werd gesteld.

De marktdisconto's kwamen voor alle termijnen tot een jaar op lager niveau, nl. op $\frac{5}{8}$ - $\frac{11}{16}$ pCt, dus beneden de officiële afgifteprijs voor jaarspromessen ad $\frac{3}{4}$ pCt.

Voor het eerst sinds jaren waren er gedurende de verslagweek noch bij de Agent noch bij De Nederlandsche Bank nieuwe jaarspromessen te koop; de eerste inschrijving vindt nl. pas over enkele weken plaats. De verandering in het systeem van plaatsing brengt een nieuw element op de geldmarkt. Hierdoor is thans de mogelijkheid ontstaan van onvoldoende emplot voor binnenkomende middelen waarvoor een kortlopende belegging wordt gezocht. Gedurende de verslagweek waren hiervan reeds symptomen te constateren. Vooral via de kwartaalsbetaling van het Rijk aan de gemeenten en de stijging van de deviezenvoorraad werden aan de banken middelen toegevoerd; behalve voor aankopen van 3 en 5 jaarsbiljetten werden deze grotendeels aangewend voor versterking van de tegoeden van de banken bij de centrale bank (f 20 mln per 20 April, f 78 mln per 27 April).

Voor het eerst sindsdien ontbrak op laatstgenoemde weekstaat een post schatkistpapier, waarvan de voorraad in Juli 1952 nog f 800 mln groot was. Dit feit kan inmiddels niet de oorzaak, doch slechts de aanleiding hebben gevormd voor het stopzetten van de onbepaalde promessenafgifte. Wat de circulatiebank betreft, deze bezit nog steeds een boekvordering op de Staat, groot f 1.300 mln, welke althans gedeeltelijk in schatkistpapier zou kunnen worden omgezet. Dat dit niet gedaan is, houdt verband met de huidige geldmarktpolitiek van het Ministerie van Financiën en De Nederlandsche Bank. Uit een in dit opzicht belangrijke passage van het Jaarverslag 1952 van laatstgenoemde instelling blijkt, dat de President het beter zou vinden, dat de commerciële banken grotere saldo's bij de centrale bank zouden aanhouden, dan dat zij in staat blijven, zoals in 1951 en in 1952, hun liquiditeitsmutaties op de Staat en De Nederlandsche Bank af te wentelen. Het lijkt niet ver gezocht een verband te leggen tussen het stopzetten van de onbepaalde promessenafgifte en deze opinie. Hoe beperkter de Staat straks bij toepassing van het inschrijvingssysteem de hoeveelheid kortlopend papier (promessen) zal houden, hoe geringer genoemde afwentelingsmogelijkheid in de toekomst zal worden.

De kapitaalmarkt.

De twijfel, of de politieke toenadering tussen Oost en West een zodanige omvang zal aannemen als bij het openen van het vredesoffensief door velen werd gehoopt, weerspiegelt zich in een onzeker aandelenkoersverloop op vele effectenbeurzen. Ook in Amsterdam ontbreekt de laatste maand een duidelijke trend; de algemene index schommelt de laatste weken om een niveau van 144 à 145, hetgeen slechts weinig afwijkt van het niveau in Maart jl., toen de index vnl. tussen 146 en 147 fluctueerde.

Wat de hoofdfondsen betreft vond de handhaving van het dividend door Philips op 12 pCt op de gewone aandelen over 1952 een gunstige beoordeling, terwijl verkopen van aandelen Koninklijke, verband houdend

met transacties voor buitenlandse rekening, oorzaak van enige koersdaling van dit fonds waren.

Als men niet-officiële berichten mag geloven worden er momenteel achter de schermen door de grootste geldnemer op de markt voor niet risicodragend kapitaal, nl. de Overheid, en een groep uit de grootste geldgevers op deze markt, nl. institutionele beleggers, schermutelingen geleverd, waarvan de uitslag belangrijk zal zijn voor de ontwikkeling van „de” lange rentestand hier te lande gedurende de naaste toekomst. Naar de geruchten willen zou het hierbij gaan om een geboden resp. een gevraagde rentevergoeding van $3\frac{1}{2}$ resp. $3\frac{3}{4}$ pCt.

	24 April 1953	1 Mei 1953
Aand. indexcijfers.		
Algemeen	143,2	144,8
Industrie	201,9	204,3
Scheepvaart	160,3	161,0
Banken	128,1	130,3
Indon. aand.	47,4	47,9
Aandelen.		
A.K.U.	161 $\frac{1}{4}$	162 $\frac{1}{4}$
Philips	156 $\frac{1}{4}$	158 $\frac{3}{4}$
Unilever	185 $\frac{1}{4}$	185 $\frac{1}{4}$
H.A.L.	144	143
Amsterd. Rubber	89	89
H.V.A.	98 $\frac{1}{2}$	98
Kon. Petroleum	309	307
Staatsfondsen.		
2 $\frac{1}{2}$ pCt N.W.S.	79 $\frac{1}{2}$	79 $\frac{13}{16}$
3-3 $\frac{1}{2}$ pCt 1947	96 $\frac{13}{16}$	96 $\frac{7}{8}$
3 pCt Invest. cert.	97 $\frac{11}{16}$	97 $\frac{7}{8}$
3 $\frac{1}{2}$ pCt 1951	100 $\frac{11}{16}$	100 $\frac{1}{4}$
3 pCt Dollarlening	95 $\frac{1}{2}$	95 $\frac{1}{2}$
Diverse obligaties.		
3 $\frac{1}{2}$ pCt Gem. R'dam 1937 VI ...	100	99 $\frac{7}{8}$
3 $\frac{1}{2}$ pCt Bataafsche Petr.	100 $\frac{1}{4}$	100 $\frac{9}{16}$
3 $\frac{1}{2}$ pCt Philips 1948	99 $\frac{1}{4}$	100 $\frac{1}{16}$
3 $\frac{1}{4}$ pCt Westl. Hyp. Bank	94 $\frac{1}{2}$	95 $\frac{1}{2}$

J. C. BREZET.

STATISTIEKEN

GECOMBINEERDE MAANDSTAAT VAN DE DRIE NEDERLANDSE GROTE BANKEN EN VAN HET NEDERLANDSE BEDRIJF VAN DE NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ¹⁾

(in miljoenen guldens)	Nederlandse Banken		Nederl. Banken en Nederl. Handel-Maatschappij	
	28 Febr. 1953	31 Mrt 1953	28 Febr. 1953	31 Mrt 1953
Activa:				
Kas, kassiers en daggeldleningen	84	72	99	88
Nederlands schatkistpapier	2.119	2.059	2.859	2.794
	2.203	2.131	2.958	2.882
Ander overheidspapier	67	67	82	80
Wissels	26	25	33	32
Bankiers in binnen- en buitenland	127	117	153	152
Prolongatiën en voorschotten tegen effecten	87	96	108	116
	307	305	376	380
Debiteuren	806	820	979	997
Effecten en syndicaten	86	86	94	94
Deelnemingen (incl. voorschotten)	14	15	20	20
	906	921	1.093	1.111
Gebouwen	5	5	8	8
Diverse rekeningen	—	—	—	—
Belegde bestemmingsreserven	—	—	—	—
	3.422	3.362	4.436	4.382
Passiva:				
Crediteuren	2.548	2.476	3.208	3.139
Wissels	16	15	18	16
Deposito's op termijn	533	519	782	770
Kassiers en genomen daggeldleningen	5	27	8	29
Diverse rekeningen	64	68	76	82
Bestemmingsreserven	—	—	—	—
	3.166	3.105	4.092	4.036
Aandelenkapitaal	169	169	229	229
Reserve	88	88	116	116
	3.422	3.362	4.436	4.382

¹⁾ In verband met afrondingen behoeft de som der afzonderlijke posten niet met het eindtotaal overeen te stemmen.

Abonneert U op de E.-S.B.

BELASTINGEN
GEVESTIGD:
Consultatie-
Bureau voor
Belastingen
G. C. BLOM
 OUD-INSPECTEUR VAN
 's RIJKS BELASTINGEN
AMSTERDAM
 JAN LUIJKENSTRAAT 8,
 Tel. 90361. Na 15/5 tel. 718140
 (Privé 123942)
TIEL
 St Walburg 9
 Tel. K 3440-3892

Ook voor Beschikbare
 Krachten is een annonce
 in „Economisch-Statistische
 Berichten” de aangewezen weg. Annonces, waarvan de tekst 's Maandags in ons bezit is, kunnen, plaatsruimte voorbehouden, in het nummer van dezelfde week worden opgenomen.

DE RIJKSDIENST v. h. NATIONALE
 PLAN roept sollicitanten op voor de functie
 van

WETENSCH. MEDEWERKER

op de afd. Soc.-Econ. onderzoek.
 In aanmerking komen academici met een soc.-econ., sociologische of techn. wetensch. opleiding (L.I. of c.i.); ervaring op het gebied van het planologisch onderzoek is gewenst.
 Aanstelling geschiedt in de rang van adj.-planoloog of planoloog.
 Sollicitaties onder motto VD/Plan 51 aan de Centrale Personeelsdienst, Bezuidenhout 15, Den Haag.

Herenmodes

Hoeden

Overhemden
naar maat

Postkantoor galerij 11, Rotterdam
 Telefoon 25764

Nationale Handelsbank, N.V.

Amsterdam — Rotterdam — 's-Gravenhage

Alle Bank- en Effectenzaken

vacatures

Intern accountant zoekt

MEDEWERKER

lid NIVA of VAGA.

Leeftijd 30 tot 35 jaar.

Sollicitaties onder no. E.S.B. 19-1, bureau van dit blad, Postbus 42, Schiedam.

De Nederlandse Stichting voor Statistiek vraagt voor haar afdeling marktonderzoek een

DRS IN DE ECONOMIE

Ervaring in het bedrijfsleven, in het bijzonder op het gebied van het marktonderzoek en de statistiek, vereist.

Brieven met volledige inlichtingen inzake opgedane ervaring, verrichte werkzaamheden en referenties te zenden aan het adres der Stichting: Emantsstraat 6, 's-Gravenhage.

BANK INDUSTRI NEGARA

zoekt voor haar hoofkantoor in Djakarta:

1. een

DOCTORANDUS IN DE ECONOMIE,

voor de behandeling van vraagstukken op het gebied van industriële organisatie en tevens in staat om richting te geven aan de documentatie van haar instelling. Sollicitanten moeten enige jaren werkzaam zijn geweest in een soortgelijke functie.

2. een

ASSISTENT-ACCOUNTANT,

die bereid en in staat is mede te werken aan de opbouw van een omvangrijke controle-afdeling, welke onder leiding van een instituutaccountant staat.

Sollicitanten moeten met hun studie voor het N.I.V.A. minstens gevorderd zijn tot en met het A-examen en beschikken over een ruime ervaring, bij voorkeur in het particuliere beroep.

Aan energieke krachten kunnen een aangename en afwisselende werkkring met behoorlijke salariering en gunstige transfermogelijkheden alsmede behoorlijke huisvesting worden aangeboden.

Betrokkenen moeten bereid zijn zich te onderwerpen aan een psychotechnisch onderzoek.

Br. onder no. MS 3771 aan Adv. Bur. de Bussy, Rokin 60, Amsterdam-C.

PHs. VAN OMMEREN N.V.

zoekt voor haar Secretariaat een

JONG DOCTORANDUS

IN DE

ECONOMIE

ter assistentie bij economisch onderzoek en algemeen secretariaatwerk.

Om voor de vervulling van deze vacature in aanmerking te komen, moet de sollicitant in staat zijn zelfstandig rapporten samen te stellen over verkeers- en bedrijfseconomische onderwerpen op internationaal gebied.

Het vlot kunnen stellen in de Nederlandse en moderne talen is voor deze functie een vereiste. Leeftijd ca. 25 jaar.

Schriftelijke sollicitaties met volledige inlichtingen over opleiding en ervaring, bij voorkeur voorzien van een recente pasfoto, te richten aan de afdeling Algemene Zaken, Westerlaan 10, Rotterdam.